

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Katedra sociologie

Bakalářská práce

Klára Podsedníková

Současná reflexe vztahu sociální stratifikace a spotřeby

Contemporary Reflection on the Relationship of Social Stratification and
Consumption

Praha 2011

vedoucí práce: Mgr. Petr Lupač

Chtěla bych na tomto místě poděkovat Mgr. Petrovi Lupačovi za jeho trpělivý a důsledný přístup při vedení práce a za podnětné připomínky při odborných konzultacích.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 14.5.2011

podpis:

Abstrakt:

Bakalářská práce shrnuje teorie, které se zabývají problematikou vztahu sociální stratifikace a kulturní spotřeby. Nedílnou součástí práce o sociální stratifikaci by měly být základní teorie sociální stratifikace, které jsou stručně shrnuty v první kapitole. Dále se práce zabývá teorií distinkce sociologa Pierra Bourdieuho, jsou představeny i práce jeho pokračovatelů a kritiků. Druhou část základní osy práce tvoří současné teorie, které se problematikou daného vztahu zabývají. Největší pozornost je věnována konceptu kulturního všekonzumentství, ale jsou představeny i další dva základní koncepty vztahu sociální stratifikace a kulturní spotřeby a to argument homologie a argument individualismu.

This bachelor thesis summarizes theories that deal with the relationship between social stratification and cultural consumption. In the first chapter, basic theories of social stratification are briefly summarized. Then the author introduces Pierre Bourdieu's distinction theory and his follower's and critic's contributions. The second part of the work deal with the contemporary theories of social stratification and cultural consumption relationship, focusing especially on the cultural omnivores concept. However, two other basic concepts of the relationship - the homology concept and the concept of individualism – are presented as well in this part.

Klíčová slova:

sociální stratifikace, kultura, životní styl, Bourdieu, všekonzumentství

social stratification, culture, life style, Bourdieu, cultural omnivores

Obsah

ÚVOD.....	6
1. ZÁKLADNÍ TEORIE SOCIÁLNÍ STRATIFIKACE	8
2. POJETÍ VZTAHU SPOTŘEBY A SOCIÁLNÍ STRATIFIKACE U PIERRA BOURDIEUHO.....	13
2.1 PIERRE BOURDIEU.....	13
2.2 DISTINKCE	13
3. PIERRE BOURDIEU OČIMA KRITIKŮ.....	23
4. POJETÍ VZTAHU STRATIFIKACE A KULTURNÍ SPOTŘEBY U SOUČASNÝCH AUTORŮ – KONCEPT VŠEKONZUMENSTVÍ	31
4.1 ZÁKLADNÍ VYMEZENÍ TŘÍ HLAVNÍCH ARGUMENTŮ	31
4.2 DIMAGGIO JAKO PŘEDSTAVITEL KONCEPTU HOMOLOGIE	33
4.3 KONCEPT KULTURNÍHO VŠEKONZUMENSTVÍ	34
ZÁVĚR	41
BIBLIOGRAFIE.....	42

Úvod

V současné době stojí vědci, zabývající se problematikou sociální stratifikace, před závažným problémem. V návaznosti na změny v české společnosti v posledních dvaceti letech problém spočívá v hledání nových hledisek rozdílů mezi jednotlivými vrstvami české společnosti. Společnost se na jednu stranu unifikuje, každý má (alespoň teoreticky) stejné šance na vzdělání a vykonávání povolání s vyšším socioekonomickým statutem. Ale na druhou stranu se lidé v jednotlivých vrstvách od sebe odlišují zejména v souvislosti s rostoucí individualizací. Totéž by se dalo říci i o spotřebě kultury jako takové.

Empiricky podloženým vztahem kulturní spotřeby a stratifikace se významněji jako první začal zabývat Pierre Bourdieu ve Francii. V knize *Distinkce* důkladně popsal proces a mechanismy formování třídní homologie, kdy je pro příslušníky určitých skupin charakteristický podobný životní styl a s tím související spotřeba. Ačkoliv tomu není zas tak dlouho (řekněme zhruba padesát let), společnost se od té doby v tomto směru změnila natolik, že je třeba hledat nové teorie, které by vztah sociální stratifikace a kulturní spotřeby v současné době vysvětlovaly lépe. Právě v souvislosti se změnami kulturní spotřeby jedinců v rámci jednotlivých společenských vrstev se v teoriích sociální stratifikace začalo hovořit o konceptu tzv. omnivores (všekonzumenti). Výraz v tomto kontextu jako první použil Allan Peterson (1996). Stejnému tématu se věnuje i český píšící sociolog Jiří Šafr (2008a) ve své dizertační práci a i v dalších článcích (2008b).

Proč je vlastně přínosné se v dnešní době zabývat unifikací kulturní spotřeby a kulturním všekonzumentstvím jako takovým? Proč je důležité brát toto jako kritérium dělení v sociální stratifikaci? V poslední době někteří autoři (např. Tomáš Katrňák 2005) začínají zpochybňovat existenci sociálních tříd, které byly v starších teoriích sociální stratifikace brány jako základní bod třídních analýz. Jedinci v sociálních třídách si jsou navzájem podobní a i rozdíly mezi jednotlivými vrstvami již nejsou tak markantní jako byly dříve (pokud rozdílem je myšleno ekonomické hledisko). Proto je potřeba hledat nová kritéria, která by umožňovala dále zkoumat rozdíly mezi sociálními třídami či vrstvami a podle kterých by bylo možno jednotlivé třídy či vrstvy definovat a odlišovat. Takovým kritériem právě může být kulturní spotřeba.

Ve své bakalářské práci budu sledovat vývoj pojmání vztahu sociální stratifikace a kulturní spotřeby v poválečné západní sociologii. První část práce je věnována stručnému představení klasických teorií sociální stratifikace, na které pozdější tematizace vztahu sociální stratifikace a kulturní spotřeby navazovaly a kriticky je rozvíjely. V dalších částech se věnuji zejména teoriím, které se týkají stratifikace z hlediska kulturní spotřeby. Nelze nezačít Distinkcí Pierra Bourdieuho, dále se věnuji jeho kritikům a pokračovatelům. Následuje představení současných teorií kulturní stratifikace v zahraničním i v českém kontextu, které jsou rozděleny podle názorů, které vyjadřují, na homologické, individualistické a podporující koncept všekonzumentství. Konceptu kulturního všekonzumentství je věnována největší pozornost, protože nejlépe vysvětluje současnou podobu vztahu sociální stratifikace a kulturní spotřeby.

1. Základní teorie sociální stratifikace¹

V první kapitole se věnuji základním teoriím sociální stratifikace a jejím hlavním představitelům.

Nerovné postavení jedinců ve společnosti je fakt, kterého si lidé všímají již několik století. Když se stále méně lidí spokojovalo s vysvětlením, že právě takové rozdělení lidí je správné, protože pochází od Boha, vznikla nutnost nerovnost mezi lidmi nějakým způsobem ospravedlnit. Sociální stratifikaci definuje stratifikační teoretik Lenski jako distribuční nerovnost, což vysvětluje jako nerovné rozdělení vzácných statků, jimiž jsou zejména materiální blahobyt, moc a prestiž. Teorie sociální stratifikace by měly odpovídat na jednoduše znějící otázku: „Kdo dostává co a proč?“ Spolu s teoriemi, které jsou pro sociální vědce a vědu samotnou samozřejmě důležité, ale „ukřivděnému lidu“ v jeho situaci příliš nepomohou, vznikaly snahy markantní nerovnosti postupně odstraňovat. Stratifikační badatelé rozdělují dva druhy nerovností – nerovnost v životních podmínkách a nerovnost v životních šancích. Životní šance je možné během života (či během životů více generací) změnit, čímž je možná i postupná změna životních podmínek. Nerovnosti se tedy nikdy neodstraní zcela, ale markantnější rozdíly mezi vrstvami/třídami je možné zmírnit.

Z důvodu nutnosti klasifikace a kategorizace lidí se začaly provádět výzkumy sociální stratifikace. Pro hledání určitých hledisek a důvodů rozvrstvení lidí je nutné mít alespoň základní kostru podoby společnosti. Základní kostra stratifikace společnosti se odvíjela většinou od ekonomického hlediska. Na jeho základě poté šlo hledat hlediska další, kterými se stratifikační kategorie částečně měnily. Díky klasifikacím lze určovat a měřit i názory lidí na stávající rozdělení, což je důležité pro utváření veřejného mínění na uspořádání společnosti a zároveň i pro další měření a utváření názorů na sociální spravedlnost a vnímání vazeb a rozdílů mezi subjektivní a objektivní dimenzí sociální stratifikace.

V teorii sociální stratifikace můžeme rozlišit tři základní teoretické proudy - konsenzuální, konfliktualistický a interpretativní. Konsenzuální přístup vychází z představy o spolupráci lidí, dělby práce ve společnosti a klade rovnítko mezi sociální nerovností a

---

¹ Tato kapitola byla, pokud není uvedeno jinak, zpracována na základě zdrojů Šanderová 2000 a Katrňák 2005.

sociální diferenciaci. Oproti tomu konfliktualistický přístup vychází z pojmů jako je boj o moc a vykořisťování. Interpretativní teorie vychází z interpretace situací jejími účastníky; smysl, který lidé nerovností přikládají, je považován za jádro výkladu.

Marxův přínos do teorie sociální stratifikace spočívá zejména v jeho teorii tříd. Marxův pohled na dějiny jako na dějiny třídních bojů pramení z neustálého boje mezi dvěma třídami – vykořisťovateli a vykořisťovanými. Vlastníci výrobních prostředků, kteří mají moc nad vykořisťovanými, kteří výrobní prostředky nevlastní, si přivlastňují nadhodnotu, která vzniká jako rozdíl mezi hodnotou práce pracovníka a jeho mzdou. Podle Marxe si třída vykořisťovaných časem může uvědomit svůj společný zájem (neboli jinými slovy: třída pro sebe se stane třídou o sobě) a revolucí může dosáhnout beztřídní společnosti.

Dalšími důležitými pojmy Marxovy teorie tříd jsou výrobní síly a výrobní vztahy. Výrobní síly představují pracovní sílu (včetně vědomostí a dovedností lidí) a prostředky výroby – techniku a technologie. Výrobní síly jsou dynamické a neustále se vyvíjejí. Výrobní vztahy označují strukturu sociálních vazeb, která se ustavuje mezi lidmi v souvislosti s určitou organizací výroby. Výrobní vztahy jsou relativně statické. Marx promítl rozpor mezi výrobními silami a výrobními vztahy do rozporu mezi hlavními antagonistickými silami dané společnosti. Výrobní síly jsou reprezentovány progresivní třídou, která má zájem na změně, zatímco výrobní vztahy reprezentují konzervativní třídy, které jsou proti změně ve snaze si uhájit svoji pozici. Tyto dva stavy se mohou týkat i jediné třídy. Marx uvádí příklad buržoazie, která nejprve reprezentovala progresivní výrobní síly a bojovala proti privilegiím šlechty, církve a panovníka a po svém vítězství se změnila v konzervativního činitele, který hájí výrobní vztahy, které zakládají její panství. (Keller 2007: 106-7)

Weberova teorie sociální stratifikace vychází z představy tří vzájemně provázaných řádů. Hospodářský řád tvoří soubor pravidel, podle nichž jsou ve společnosti distribuovány materiální statky, právní řád spravuje dělbu moci a z ní pramenící úctu a sociální řád ustanovuje pravidla prokazování sociální cti. Podle Webera tvoří stratifikační systém tři složky, a to třídy, stavy a strany. Třídou tvoří souhrn osob sdílejících stejné třídní postavení, které určuje šance dosáhnout určitých životních podmínek. Základní typy tvoří třídy vlastnické, které jsou určeny vlastnictvím statků, výdělečné třídy jsou definovány schopností uspět na trhu se statky a službami, průnik těchto dvou tříd pak tvoří třídy sociální, které se nacházejí ve společnostech s bariérami sociální mobility. Stavovské

postavení je vymezeno specifickým životním stylem pro jednotlivé stavy, je dědičné a vyznačuje se specifickým pozitivním či negativním uznáním. Strany jsou racionálně organizované skupiny lidí (organizace), které dodržují racionální řád a jejichž cílem je ovlivňovat dění ve společnosti. Weber rozlišuje termíny třídní postavení a sociální třída. Třídní postavení je takový stav, kdy zdroje podmiňující životní šance jsou pro určitý počet lidí ve společnosti podobné. Sociální třída je skupina lidí, která se nachází v podobném třídním postavení. Proti sociálním třídám staví Weber ještě statusové skupiny, což je pojem pro reálné sociální skupiny.

Funkcionalistické pojetí sociální stratifikace zastupuje teorie Davise a Moora. Podle ní stratifikační systém pomáhá distribuovat konkrétní individua tak, aby jednotlivé pozice byly obsazovány lidmi s požadovanou kvalifikací a osobními kvalitami. Základním předpokladem fungování společnosti je podle tohoto pojetí motivační systém. Vymezení a podpora hodnot a cílů, podpora normativního systému a hledání prostředků k dosahování cílů tvoří tři základní funkce, díky kterým může společnost existovat. O „distribuci“ individuí rozhodují stratifikační faktory, mezi které patří významnost pozice ve společnosti, rozšířenost talentu či náročnost získání kvalifikace.

O syntézu konsenzuálního a konfliktualistického výkladu se pokusil již zmíněný stratifikační teoretik Lenski. Konsenzuální výklad vychází z tradiční ekonomicko-filozofické konzervativní teze, která věří v princip neviditelné ruky trhu a vnímá člověka jako egoistu. Funkcí společnosti je podle této teze udržovat obecné blaho, blaho jednotlivce totiž plyne z blaha společnosti. Hlavními prostředky dosažení práv a privilegií jsou usilovná práce a delegování moci. Mezi představitele konsenzuálního výkladu patří Smith, Sumner, Mosca, Parsons nebo Davis. Konfliktualistický výklad vychází z radikální antiteze, kterou reprezentují například Locke, Rousseau, Marx, Mills nebo Dahrendorf. Konfliktualistické teze vycházejí z předpokladu, že lidé si jsou rovni, sociální stratifikace je s rovností v rozporu a je tudíž nespravedlivá. Člověk je v zásadě dobrý, ale kazí jej společnost a její instituce. Podle této teze dosahují lidé práv a privilegií lstí a násilím, konflikt je vnímán jako důsledek nerovností.

Podle Lenskiho nelze říci, které hledisko je správné (správná jsou totiž paradoxně obě), ale lze se ptát do jaké míry je určitý jev v společnosti přítomen. Sociální stratifikace je multidimenzionálním jevem, stratifikační systém představuje komplex řady hierarchií odpovídající jednotlivým hlediskům. Lenskiho strategie syntézy obou přístupů spočívá v

převedení obecných kategoriálních pojmů do pojmů ordinálního charakteru, z kterých je možné konstruovat individuální status.

Třída podle autora teorie třídního modelu J.H.Goldthorpa nemá být nástrojem výkladu dějin, ale má sloužit k popisu a analýze hospodářské společnosti. Goldthorpovo třídní schéma je postavené na třídních pozicích, které jsou definované na základě dvou kritérií, a to postavení na trhu práce a postavení v zaměstnanecké struktuře. První kritérium diferencuje populaci podle zdroje ekonomického příjmu, druhé kritérium souvisí s velikostí autonomie při rozhodování, s velikostí pravomocí a s mírou pracovního podřízení, obě kritéria tvoří postavení v EGP systému. Cílem nového modelu je odlišení pozic na trhu práce a v zaměstnanecké struktuře.

Mezi současné teoretické stratifikační proudy patří hierarchický přístup, který vychází z přístupu meritokratického (ten se řídí dle hesla „každému podle jeho zásluh“). K teoretikům hierarchického přístupu patří Blau a Duncan, kteří sociální status indikují prestiží zaměstnání a zabývají se zkoumáním procesu dosahování statusu.

Dalším ze současných teoretických stratifikačních proudů je neomarxistická teorie E.O.Wrighta. Wright rekonstruoval teorii tříd tím, že mezi dvě antagonistické třídy - buržoazii, kterou tvoří kapitalisté, kteří mají kontrolu nad výrobními prostředky, nad pracovní silou a nad novými investicemi a umístováním zdrojů a dělnickou třídu, která nemá žádnou kontrolu – postavil tzv. kontradiktorní třídy. Tyto mezilehlé pozice nelze jednoznačně přiřadit k žádné ze dvou sociálních tříd. Ve své původní práci² Wright místo pojmu vykořisťování používá pojem dominance, ale v první revizi³ své teorie se k vykořisťování vrátil a rozlišuje jeho tři typy: vykořisťování na základě vlastnictví výrobních prostředků a/nebo kapitálu, na základě postavení v řízení a na základě formální či skutečné kvalifikace. Původně Wright klasifikoval 10 tříd, v první revizi společnost rozdělil na 12 tříd a vrstev. Druhá revize Wrightovy práce se věnuje spíše jednotlivci a zavádí vícenásobné umístění v třídní struktuře.

Současné teorie sociální stratifikace zkoumají platnost teorií klasiků v dnešní době, i jejich pokračovatelů a kritiků, dále je zajímá, kterému z přístupů lépe odpovídá určitá (nebo lépe celá globální) společnost, kombinují se s ekonomickými a jinými teoriemi a již nezkoumají hledisko kategorizace lidí, ale spíše sounáležitost jedinců ve vrstvách a

---

² 1982

³ 1985

subkulturách, stejně jako sociální distanci. Změny v rozvrstvení společnosti jsou zkoumány v souvislosti se změnami v rodinném životě, v zaměstnání, se změnou v pojmání statusu atd.

Teorie sociální stratifikace musí být dynamické, musí reagovat na změny a nové „trendy“ ve společnosti. Například v souvislosti se změnou pracovní činnosti žen v české společnosti jsou stratifikační badatelé nuceni znovu uvažovat o základní jednotce stratifikačních analýz. (Šanderová 1999) Spor je veden zejména o to, zda má být základní jednotkou rodina nebo samotný jedinec. V případě rodiny není jednotný názor o tom, jestli se má (socio)ekonomický status odvíjet podle jednoho člena rodiny – otázkou zůstává kterého – nebo zda se má vypočítat jakýsi průměr ze statusů obou manželů.

Stratifikační badatelé také nejsou zajedno v otázce, jestli je nutné (a vůbec možné) do stratifikačních analýz zahrnout všechny členy společnosti. Pochybnosti se týkají zejména příslušníku nejrozličnějších etnik, subkultur a členů „underclass“.

Domnívám se, že ač jsou závěrem jmenované teorie v monografiích sociální stratifikace často označené slovem současné (např. Šanderová 2000: 78), společnost se vyvíjí tak rychle a dynamicky, že tyto teorie dnes jako zcela odpovídající současnosti vnímat nemůžeme. Výše popsané teorie jsou příliš obecně pojaté, tudíž se nehodí pro vysvětlení všech současných jevů a vztahů, které se k sociální stratifikaci váží. Na společnost a její stratifikaci tyto teorie nahlížejí pouze z třídní perspektivy, což bylo v době jejich vzniku samozřejmě oprávněné, ale společnost se změnila, třídní struktura již nehraje podstatnou roli a je potřeba najít nová kritéria rozvrstvení společnosti. Na jedince a jeho identitu již není pohlíženo zejména ve vazbě na jeho pozici ve výrobě a i člověk sám se tak přestává vnímat.

Proto se v následujících kapitolách budu věnovat zejména těm teoriím, které se zabývají komplikovaným vztahem mezi sociální stratifikací a kulturní spotřebou. Někteří autoři (např. Peterson 1996) totiž kulturní spotřebu vnímají jako náhradu za ekonomické a třídní hledisko, které je dnes spíše vnímáno jako přežitek.

2. Pojetí vztahu spotřeby a sociální stratifikace u Pierra Bourdieuho

V této kapitole nejprve stručně představím Pierra Bourdieuho, poté se budu zabývat základními poznatky z knihy *Distinkce*, která se jako první věnuje provázanosti sociální stratifikace s kulturní spotřebou a konceptu třídní homologie.

2.1 Pierre Bourdieu

Pierre Bourdieu byl významný francouzský sociolog 20. století. Narodil se v roce 1930 v obci Denguin do rodiny zemědělského pachtýře. Vystudoval filosofii na École Normale Supérieure v Paříži a zabýval se zejména logikou, dějinami věd, Hegelovou filosofií práva a filosofií G. W. Leibnize. V padesátých letech byl nucen odejít do Alžíru, kde se po zkoumání alžírské společnosti přesunul jeho zájem od filosofie k sociologii. V šedesátých letech Bourdieu vyučoval sociologii na Vysoké škole sociálních studií v Paříži a spolu se svým výzkumným týmem zkoumal vztahy moci, kulturu a sociální nerovnosti. Redigoval časopis *Actes de la recherche en sciences sociales*. Po úspěšných a sociologicky významných knihách *Distinkce* a *Logika jednání* byla Bourdieumu nabídnuta profesura na katedře sociologie na Collège de France a členství ve Francouzské akademii věd. V osmdesátých letech se zaměřoval na problematiku symbolické moci a symbolického násilí, kterou završil v knize *Nadvláda mužů*. Poté se věnoval zejména výkladům forem strádání v současném světě. (Knechtlová 2008)

2.2 Distinkce

Pierre Bourdieu jako první v teoriích sociální stratifikace opustil „tradiční“ ekonomické hledisko původu sociálních nerovností, které bylo předchozími teoretiky považováno za jediné možné. Ekonomické hledisko nebere jako jediné významné, ale naopak vyzdvihuje důležitost kulturní spotřeby.

Distinkce poprvé vyšla ve Francii v roce 1979. Kniha se prodávala ve velkém nákladu, což u hustě popsaných, technických a hlavně dlouhých sociologických studií nebývá zvykem a vyvolala živou veřejnou debatu. Jejím zásadním sdělením je poznatek, že forma sociálního jednání, jeho síly a ovlivnění druhých je dána pozicí jednajícího v sociální struktuře. Mezi hlavní témata, o kterých *Distinkce* pojednává, patří vztah mezi životním stylem a vkusem, rozdíl mezi vysokou a nízkou kulturou, teorie vytváření sociálních skupin, teorie symbolických bojů a problematika legitimizace sociálního řádu.

Sociální prostor

„*Distinkce*, odlišnost, určitá povaha jednání a způsobů, považovaná většinou za vrozenou (mluví se o „přirozené odlišnosti“), je ve skutečnosti jen *difference*, odchylka, distinktivní rys, prostě *vztahová* vlastnost, která existuje jedině ve vztahu a skrze vztah k vlastnostem jiným.“ (Bourdieu 1998: 13) Vztahovost vlastností a myšlenka *difference* tvoří základ Bourdieuho konceptu prostoru. Sociální prostor chápe Bourdieu jako „celek různých koexistujících pozic“, které jsou definovány svým vzájemným vztahem a vzdáleností. Tento prostor je tvořen pozicemi, které jsou dle statistických výpočtů na základě dvou principů diferenciací umístěny v diagramu, jehož osy tvoří celkový kapitál a kulturní s ekonomickým kapitálem. Každý z kapitálů zároveň tvoří svůj vlastní sociální prostor. Sociální prostor je prostor každodenního života, roste a diferencuje se uvnitř sám sebe. Názory lidí na objektivní prostor reality je ovlivněn jejich pozicí v sociálním prostoru. (Bourdieu 1984, Bourdieu 1998)

Umístění pozic v diagramu odpovídá umístění jedince nebo skupiny v teoretických třídách v sociální hierarchii. Jedinec, který disponuje vyšším kulturním a ekonomickým kapitálem stojí v sociální hierarchii i diagramu výše než jedinec s nižšími kapitály. Na základě umístění v sociálním prostoru lze určit několik základních skupin, které jsou proti sobě v opozici. Skupiny se vzájemně liší nejen mírou kapitálů, ale i životním stylem. Lidé s vysokými příjmy a vyšším vzděláním většinou pocházejí z dominantní třídy, která spotřebovává velké množství materiálních a kulturních statků a je v opozici vůči skupinám lidí s nízkou kvalifikací. Příslušníci takových povolání, např. úředníci, mají malý příjem a nižší výdaje a většinu volného času věnují údržbě a zlepšování bydlení. Další skupinu tvoří odborní a polooborní pracovníci, kteří jsou v opozici vůči nekvalifikovaným dělníkům a zemědělcům, kteří mají nejnižší příjmy a nemají žádnou kvalifikaci. (Bourdieu 1984: 499)

Takové rozdělení je ovšem pouze čistě teoretické, jedná se o třídy existující pouze *na papíře*, jejichž popis vlastností ale může připomínat třídy skutečné. Vzdálenosti jednotlivých skupin lidí v modelu pouze předurčují pravděpodobnost setkání a podobnosti vkusu. Podle Bourdieuho, sociologie nemá tedy ustavovat třídy, ale pouze sociální prostory, ve kterých se následně mohou formovat třídy *na papíře*, které reálně neexistují. Model tříd *na papíře* funguje nebo ne zejména podle toho, jestli dokáže předpovědět vzory sociálního a kulturního chování. (Bourdieu 1998: 18, 38)

Pomocí konceptu sociálního prostoru řeší Bourdieu také umělý rozpor mezi subjektivismem a objektivismem. Objektivní vztahy, které utvářejí objektivní sociální

prostor, jsou konceptuálními konstrukty, jsou tedy odtrženy od běžného vnímání a musí být konstruovány vědeckou prací. Objektivní vztahy jako vědecké konstrukce nejsou odrazem světa, ale jsou to zkonstruované objekty očištěné od empirie. Zde se projevuje Bourdieuho konstruktivismus. Sociální prostor je konstruován tak, že činitelé, skupiny a instituce, které se v něm nacházejí, mají tím více společných vlastností, čím si jsou prostorově bližší. V reálném geografickém prostoru tomu tak není, protože zatímco objektivní struktura má tendenci k oddělování, lidé na pozicích mají při svých interakcích tendenci ke sblížování. Interakce mezi lidmi jsou viditelné a jsou bezprostředně dány běžnou zkušeností. Viditelné interakce jsou ale determinovány neviditelnými strukturami. Proto je objektivistický strukturalistický pohled nezbytným momentem vědeckého výzkumu. (Kubátová 2008: 45-7)

Habitus

„*Habitus* je generativní a jednotící princip, který z charakteristických vztahových rysů, vlastních určitému postavení, vytváří jednotný životní styl, to jest celek, v němž se sjednocuje volba osob, statků i praktických činností.“ (Bourdieu 1998: 16)

Habity jsou diferencované a strukturované, ale zároveň i diferencující a strukturující, neboť odlišnosti jednotlivců a tím i samotnou strukturu samy také vytvářejí. Tento proces vytváření struktury funguje na principu rozdělení do logických tříd, které tvoří vnímání sociálního světa. Habitus je tedy sám o sobě produktem internalizace rozdělení na sociální třídy. Habitus může být popsán jako zobecňující princip objektivních klasifikovatelných posouzení, která vyjadřují určitou činnost člověka, a i jako systém klasifikace těchto praktik, který se zabývá zejména způsobem, jakým jsou jednotlivé činnosti prováděny a posuzovány. Zde se projevuje odlišující princip habitu – způsob rozlišování je u každého jiný a tyto odlišnosti v posuzování tvoří strukturu společnosti, v jejíchž stupních se lidé sebeprezentují určitým podobným životním stylem, řečí a chováním. Habitus tedy umožňuje rozpoznat příslušníky určité třídy díky podobnému chování členů ve stejných situacích včetně podobného kulturního vkusu a přitom se výrazně odlišovat od ostatních tříd. (Bourdieu 1984: 502-5, Bourdieu 1998: 16)

Habitus vyjadřuje vztah mezi dvěma schopnostmi, které habitus definují – schopnost provádět klasifikovatelnou činnost a schopnost odlišovat a oceňovat takovou činnost a její produkty, které reprezentují sociální svět. Tento vztah je založen na relevantních charakteristikách ekonomických a sociálních podmínek a na

charakteristických rysech, které souvisejí s příslušnou pozicí v prostoru životního stylu. Klasifikační systém, který je produktem internalizace struktury sociálního prostoru, určuje souhrn činností, které bude jedinec na dané pozici ve struktuře vykonávat. Ty budou posuzované podle pravidel, která jsou v klasifikačním systému zakotvena. (Bourdieu 1984: 502-5, Bourdieu 1998: 16)

Funkcionalisté vysvětlují habitus jako nepřímou rekonstrukci reakcí na činnosti, které jsou koordinovány v pravidelných a reprodukovatelných zvycích. Habitus je jakýsi „předstrategický základ strategie“, protože reprodukuje podmínky, díky kterým je pak strategie využita. Ostatní cíle a kognitivní možnosti ve vytváření osobních strategií mohou být brány v potaz až na druhém místě, pouze pokud vysvětlení na základě habitu selže. Habitus zahrnuje sdílené poznávací a volní struktury a sociálně strukturované situace, v nichž jsou cíle, zájmy a pozice jednotlivých aktérů přesně definovány. I když se aktéři snaží dosáhnout svých vlastních strategických cílů, touhy, které mají a situace, do kterých se dostávají, jsou stejně podřízeny společně sdílenému habitu. (Bohman 1999: 133-4)

Koncept habitu je možné srovnat s explicitně kognitivistickou teorií, navrženou Elsterem pro fenomén „kyselých hroznů“. (Elster in Bohman 1999)⁴ Srovnání hezky vysvětluje mechanismus fungování habitu. Elster popisuje vznik tužeb specificky kognitivním mechanismem, který říká, že aktéři touží po všem, co je dostupné, stejně jako liška v Ezopově bajce. Elster ukazuje, jak jsou iracionální preference uspokojovány výsledkem mechanismu „formace adaptivní preference“, který vysvětluje jako mechanismus redukování kognitivních nesouladů mezi dostupností věci a touhou ji dosáhnout nebo vlastnit. Jak se tato teorie liší od Bourdieho vysvětlení?

Bourdieuho vysvětlení vychází z předem vštípených způsobů myšlení a chápání, které konstituují aktérovu identitu. Život v jedinci nevyvolává jiné touhy a potřeby, než ty, které se rozvinuly během socializace. Bohman (1999: 133-4) uvádí příklad syna dělníka, který nejde studovat do Oxfordu, jednoduše proto, že nechce, nemá totiž takovou potřebu rozvinutou. Elsterovo vysvětlení odkazuje na možnosti vysvětlit jeden konkrétní případ nedosažitelného cíle různými mechanismy. Jedinec je pod vlivem falešných představ (stejně jako liška v bajce, která si nakonec řekla, že ty hrozny jsou stejně kyselé), ale když si uvědomí, že tyto představy jsou vytvořeny určitým mechanismem nesouladu, touha něčeho dosáhnout může zmizet.

---

⁴ ELSTER, Jon: *Sour grapes. Studies in the Subversion of Rationality*. Cambridge University Press, Cambridge 1983

Změna dispozic jedince v termínech teorie habitu není takto snadná. Pokud dispozice samy konstituují určitý druh jedince, nemůže je onen jedinec sám podle svého uvážení změnit. Předem stanovené dispozice ustanovují užitečnou spojnici mezi motivací aktéra a jeho jednáním v sociálně strukturované situaci, ale tato spojnice je jen jednostranná, stejně jako mechanismy vštěpování a formování. Tyto vštípené dispozice nechávají aktérům prostor být lepší nebo horší v dosahování určených cílů, ale sami aktéři pojmají svoji identitu a definice situací jako hranice, ve kterých se mohou pohybovat. (ibid.)

Vkus

Habitus není vrozeným dědičným znakem, ale je reprodukován a utvářen vkusem. Vkus je přeměňován kvůli posílení vzájemného vztahu s blízkými osobami uvědomovaným i neuvědomovaným působením. Vkus je zdrojem systému distinktivních znaků, které ale nemohou být chápány jako systematické vyjádření určité třídy v podmínkách existence právě díky své proměnlivosti. (Bourdieu 1984: 504-5)

Reálným principem preferencí je vkus, k jehož předávání a úpravě spotřebních vzorců dochází zejména v primární socializaci. Základ rozdílností v oblasti spotřeby tvoří opozice vkusu luxusu oproti vkusu nezbytnosti. Vkus luxusu mají jedinci, jimž jejich materiální podmínky dovolují si dopřát věci nad rámec pouhé potřeby, svobodu výběru mají díky vysoké míře zejména ekonomického kapitálu. Oproti tomu lidé s rozvinutým vkusem nezbytnosti spotřebovávají pouze věci nebytně nutné k životu ve společnosti. Takový vkus je ve většině případu donucená, existenčně podmíněná volba. (Bourdieu 1984: 507)

Okázalý vkus nezbytnosti v některých případech může být součástí životního stylu. Častější je ale spíše okázalá spotřeba luxusních věcí, kterou ekonomika konzumní společnosti podporuje. Ve společnosti je patrný nárůst hedonismu, který se projevuje ve větší spotřebě zejména jídla, oblečení, prostředků podporujících zdraví, kosmetiky a kulturních aktivit. (Bourdieu 1984: 508-9) Domnívám se, že vzhledem k tomu, že má větší počet lidí lepší a zároveň podobné materiální podmínky a vkus luxusu tak mohou rozvíjet, dochází ještě k většímu nárůstu spotřeby těchto věcí ve snaze se ještě více odlišit od ostatních. Nakonec jedinou oblastí, ve které lze explicitně dát najevo životní styl, zůstane umění konzumace jídla, jak tvrdí Bourdieu (1984: 508)

Zánik ekonomického nátlaku je ovšem kompenzován nárůstem jakési sociální cenzury, která zakazuje nekultivovanost a obezitu a požaduje štíhlost a distinkci zejména ve vyšších třídách. Vкус v jídle totiž závisí na představě o ideální postavě, která se třídě liší. Tělesné proporce jsou chápány v souvislosti s sociálním systémem klasifikace. Ve způsobu stravování (stejně jako ve způsobu žvýkání nebo smrkání) se projevuje i mužská a ženská identita. Rozdíl spočívá také v tom, kdo co a kolik toho jí – muži jedí více a „silnější“ jídlo a pití. Dalším rozdílem (mezi pohlavími i třídami) jsou biologické rozdíly, jako je držení těla, gestikulace, postoje a chování, které celostně vyjadřuje postoj vůči světu a které lze modifikovat úpravou vzhledu. Úprava vzhledu je třídě homologicky předávaná, souvisí totiž s ekonomickým kapitálem a s pozicí v systému distinktivních znaků, které tvoří rozdíly v sociálním systému. (Bourdieu 1984: 516)

Bourdieu se zabývá třemi druhy spotřeby: jídlo, oblékání a péče o vzhled. Tyto části spotřeby jsou vůči sobě navzájem v opozici, spotřeba jednotlivých částí se liší podle povolání a vše je v souvislosti s velikostí třech druhů kapitálu.⁵ Tyto rozdíly tvoří různé druhy distinkce, které jsou základem protikladu vkusu nezbytnosti a vkusu luxusu. (Bourdieu 1984: 509-14)

Komparace způsobů stravování mezi dělnickou třídou a elitou (Bourdieu používá pojem buržoazní třídy) není snadná, neboť jejich způsob stravování, byť tvoří základní rozdíl mezi těmito dvěma třídami, je nesrovnatelný. Jídla dělnické třídy jsou prostá, vyznačují se velkým množstvím a jejich volba je svobodná, bez ohledu na jakékoli regule. Dle mého názoru je to proto, že stravování v dělnických rodinách je vyloženě funkční záležitost. Bourdieu uvádí, že se při konzumaci takových jídel používá zejména lžice či sběračka, konzumace starších jídel z předchozích dní je normální, hospodyňka mezi jednotlivými chody nevstává a nejsou vyměňovány talíře a příbory. Oproti tomu příslušníci buržoazní třídy konzumují jídlo v náležité podobě s příslušným vybavením, pomůckami a pravidly. Při obědě se s začátkem konzumace čeká na posledního obslouženého, jídlo má vždy množství chodů, každý je servírován na zvláštním talíři atp. Kvalita pokrmu je důležitější než kvantita. Vztah k jídlu je pouze jednou dimenzí buržoazního vztahu ke světu, je to základ jejich okázalé spotřeby a estetizace všeho. Elitní třída svým pojetím jídla jako ceremoniálu vyjadřuje odmítání smyslu a primární funkce jídla. (Bourdieu 1984: 517-19)

---

⁵ Například učitelé mají vyšší kulturní kapitál než ekonomický, tak inklinují k asketičtější spotřebě ve všech oblastech, přičemž se snaží o originalitu za málo peněz a tíhnou k exotickým kuchyním. (Bourdieu 1984: 510)

Rozdíly mezi dělnickou a elitní třídou ve způsobu oblékání pramení v podstatě ze stejného základu jako rozdíly ve stravování. Členové dělnické třídy při výběru oděvu dbají zejména na to, aby byl kvalitní a „dlouho vydržel“, řídí se podle ceny a rozlišují oděv domácí a venkovní. Elitní a střední třída dbá spíše na celkový vzhled, na cenu příliš nehledí. Rozdíly mezi třídami spočívají zejména v rozdílných šancích, které dovolují zboží na trhu dosáhnout. Rozdíly ve spotřebě oblečení jsou patrné i mezi pohlavími ve všech třídách. Konkrétní poznatek experimentu⁶, ze kterého Bourdieu vycházel, ukazoval, že procento žen, které si myslí, že nejsou hezké nebo že vypadají starší než jsou, rapidně klesá se zvyšováním pozice v sociální hierarchii. Je to dáno také tím, že ženy (hlavně) z malo-buržoazie investují hodně peněz do svého vzhledu, tudíž pak mají pocit, že se jim investice zúročí. Buržoové se snaží nahlížet na svůj vzhled kritickým pohledem, očima druhých lidí. (Bourdieu 1984: 519-22)

Prostor definovaný preferencemi v jídle, oblékání a kosmetice je organizován podle základní Bourdieuho struktury, sociální prostor je tedy ovlivněn množstvím a složením kapitálů. (Bourdieu 1984: 522)

Grenfell rozšířil Bourdieuho popis vkusu tím, že tvrdí, že kulturní nebo estetický smysl je založen na principu diference nebo distinkce, je definován rozdílem mezi „čistým“ a „vulgárním“ vkusem. Čistý vkus může být chápán jako přítomné bytí v čistém prostoru kultivovaných jedinců provozujících čisté umění. Kultivované, selektivní a raritní vysoké umění rezonuje s podobnými postoji kultivovaných jedinců, většinou jasně personifikovaných v elitě vládnoucí třídy. (Grenfell 2004: 97-9)

Homologie

Bourdieu uznává klasickou třídní hierarchickou sociální strukturu, kde nerovnost mezi třídami tvoří rozdílná distribuce moci mezi třídami, založená na rozdílném přístupu k různým polím ekonomické nebo symbolické moci. Třídy jsou umístěny ve všeobecném poli třídních vztahů a bojů. Bourdieu je charakteristický specifickým pohledem na vztah sociální struktury, kulturního řádu a činností jednotlivců. Domnívá se totiž, že existuje „téměř perfektní homologie“ mezi kulturní strukturou a sociálním uspořádáním. Takže ve své práci vynechává analýzu struktury kulturních kategorií a

---

⁶ Dannenaier, W. D., & Thumin, F. J.: *Authority status as a factor in perceptual distortion of size*. Journal of Social Psychology vol. 63, 1964

klasifikačního systému a jejich vztahu v sociální struktuře. Ze stejného důvodu nevyjadřuje reprodukci těchto kategorií a klasifikací pomocí sociální struktury. (LiPuma 1993: 16)

Vzhledem k definici habitu je zřejmé, že aktivity jedinců související s určitou třídou, jsou organizovány v souladu se strukturou, která je homologická díky objektivním rozdílům mezi třídními podmínkami. (Bourdieu 1984)

Bourdieu na konkrétním případě sociálního prostoru využívá koncept homologie, zkoumá totiž specifické efekty distribuce dvou druhů kapitálu, která může být symetrická v případě stejné míry ekonomického a kulturního kapitálu, nebo asymetrická, kde lze nalézt rozdíl v míře mezi kulturním a ekonomickým kapitálem. Činnosti, které jedinec vykonává díky mezigenerační reprodukci, mohou být ve vztahu ke kapitálům dvojího druhu. Prvním druhem jsou činnosti, jejichž provozování vyžaduje vlastnictví vysokého ekonomického kapitálu, který byl většinou mezigeneračně přenesen. K takovým aktivitám patří například podnikání. Druhým typem jsou činnosti, které vyžadují vlastnictví vysokého mezigeneračně přeneseného kulturního kapitálu a které ekonomický kapitál samy produkují. Bourdieu uvádí příklad učitelství. (Bourdieu 1984: 499)

V kulturní spotřebě hlavní rozdíl spočívá v hodnotě kapitálu mezi dvěma typy aktivit, které tvoří dva protipóly ve stratifikační pyramidě. Na vrcholu pyramidy se nacházejí ty aktivity, které jsou považovány za jedinečné a význačné díky jejich raritě a výjimečnosti, kterých mohou využívat lidé s vysokým ekonomickým a kulturním kapitálem. Na druhém pólu pyramidy se nacházejí „vulgární“ aktivity. Ty jsou jednoduše přístupné všem, vyžadují totiž nízký kulturní i ekonomický kapitál a proto tvoří široký základ stratifikační pyramidy. Pozice mezi těmito dvěma druhy aktivit se nazývají okázalé kvůli významné rozdílnosti mezi ambicemi určitého jedince a jeho objektivními podmínkami. Největší prostor pro zřejmou manifestaci těchto rozdílů nabízí umění. (Bourdieu 1984: 506)

Kultura

Pro komplexní porozumění konceptu homologie je důležité objasnit si Bourdieuho chápání kultury, které se v některých aspektech liší od běžného chápání tohoto pojmu.

Kultura obecně má dva různé významy. První význam chápe kulturu jako jazyk, tradici, charakteristiky a víru – takové vnímání kultury je podstatné pro Bourdieuho pohled na vzdělání jako osvojení si kulturních praktik dané společnosti. Druhý pohled na pojem kultury je používán s explicitním odkazem k estetice. V tomto pohledu je cit pro estetično

a kultivovaný vkus pojmán jako „láska k umění“, který je nezávislý na ekonomických výhodách nebo sociální pozici. (Grenfell 2004: 90)

Jenkinsovo vysvětlení toho, jak Bourdieu pojmá kulturu, je na první pohled velice prosté. Kultura je zkrátka to, co je za Kulturou (záměrně s velkým písmenem) obecně považováno. V této definici se projevuje Bourdieuho pojem objektivizace objektivizace. Jenkins pojem vysvětluje pomocí dvou kroků. V prvním kroku je obor jednání a objektů, které jsou subjektivně definovány jako Kultura zúčastněnými, pro sociologickou analýzu empiricky konstituován jako objekt. V druhém kroku jsou principy definice, které jsou souladu s prvním principem objektivizace, samy objektivizovány jako něco, co musí být vysvětleno. Klasifikační hranice mezi Kulturou jako obecně přijatou definicí a samotnou kulturní realitou je arbitrární a vyjadřuje manifestaci reality třídních vztahů. Ústřední bod Bourdieuho analýzy struktury životních stylů různých třídních částí je v souladu s analýzou vztahu mezi různými aspekty, jejichž části se snaží legitimizovat Kulturou, kulturu středních tříd a etické dispozice. Kultura je reprodukována zejména v rodině a ve škole. Jedinci pak berou svou distinkci, která označuje jejich sociální hodnoty a status, jako přirozenou. (Jenkins 2002: 129, 133, 142)

K pochopení Bourdieuho teorie kultury je třeba si uvědomit jinou roli kultury v předkapitalistických a kapitalistických společnostech. V aristokratickém světě byly kulturní aktivity a umělecké předměty určeny především k zábavě, k dekoraci a k okázalému ukazování bohatství. Zděděná privilegia byla dána právem od Boha a byla vyjádřená projevy bohatství. Díky formování moderní kapitalistické společnosti se spolu s nárůstem městského života změnily sociální struktury. Nová třída individualizovaných jedinců se umístila mezi aristokracií a masu. Takto vytvořená střední třída podléhá dvojí distinkci: nejsou ani aristokraté, ani masa. Pro takovou distinkci je potřeba najít rezonanci v čistém pohledu, která analogicky nabízí objektivitu, kultivovanost, exkluzivitu a kvality, které nabízejí ospravedlnění, legitimizaci a zasvěcení do elitismu. Právě homologie postojů k umění a kultuře je schopna dvojí distinkci nabídnout. (Grenfell 2004: 97-9)

Buržoazní společnost, podobně jako střední třída později, vyžadovala separaci od tradičních vyšších a nižších tříd, takže vznikla oddělená pozice, která se vyznačovala pěstováním umění pro umění. Tito jedinci byli ve styku se světem, který nebyl známý obyčejným lidem. Sociální odlišnost byla totiž vysvětlována na základě přírodních odlišností. Proto hrubý (vulgární) vkus byl zošklivován, zatímco jemný vkus a potěšení ze zážitku bylo oslavováno. Díky tomu může Bourdieu kategorizovat různé sociální skupiny

uvnitř dominantní třídy, které jsou charakteristické jejich různými postoji k umění a kultuře. (Grenfell 2004: 97-9)

Bourdieu hovoří o krizi víry mezi umělci. Použití právě tohoto slova není náhodné, Bourdieu chce přirovnávat umění k náboženství, muzea pojímá jako kostely. Vyjadřuje tím přechod od sakrálního k profánnímu. Popisuje umění jako kolektivní magický akt, jako oblast nesmírné, nepoznané a kvazi-spirituální citlivosti. Jak může tento pohled souviset s pohledem na umění jako na kolektivní akt „zástupného uznávání“, který je používán jako prostředek pro vyjádření sociální distance mezi sociálními skupinami? Z Bourdieuho analýzy vyplývá, že umělci jsou něco jako důvěřivá oběť buržoazní společnosti. Jsou chápáni jako formující část dominantních forem dominantních tříd, jejichž role je legitimizovat kulturu. Růst úrovně kultury není automatický, ale podmíněn sociálními okolnostmi. Revoluce v umění také může přijít jen tehdy, když jsou správné podmínky. (Grenfell 2004: 100-1)

Základním úmyslem Bourdieuho sociologie bylo ukázat na diferencovaných společnostech soulad objektivních struktur se strukturami mentálními. V oblasti kulturních praktik je tento úmysl nejlépe vidět. (Martuccelli 2008: 100)

Podle Grenfella je distinkce také zahrnuta v ambicích aspirujících umělců, spisovatelů a hudebníků. Bourdieu nikde netvrdí, že umění a kultura padly do kompletní sociální dekonstrukce, ale vidí v ní potenciální rezistenci a radikální kritiku stávajícího řádu. Díky větší sociologické informovanosti ve vztahu ke kulturní spotřebě a produkci, vidí Bourdieu možný potenciál pro sociální a individuální změnu. (Grenfell 2004: 109-10)

Výsledky v Distinkci byly založeny na datech sbíraných v letech 1960-1970, když tradiční třídní struktura byla stále identifikovatelná. Na přelomu tisíciletí je situace ovšem mnohem komplikovanější. Nyní existuje umělecká elita a populisté ve všech formách, které mohou existovat ve světě, který je otevřen všem možnostem. Umělecká avantgarda a její obecnost jsou součástí aktivit rozprostírajících se po celém kulturním spektru. (Grenfell 2004: 104)

Bourdieuho teorie je tedy hodnotným základem nového vnímání sociální stratifikace, ale přesto je třeba v současné době z tohoto základu pouze vyjít a hledat nové teorie jiného uspořádání společnosti, které by lépe vysvětlovaly současný stav vztahu sociální stratifikace a kulturní spotřeby.

3. Pierre Bourdieu očima kritiků

Pierre Bourdieu je považován za tvůrce počátečního díla nového vnímání sociální stratifikace (např. Lamont a Molnár 2002). Toto nové, kulturní vnímání sociální stratifikace má mnoho pokračovatelů a kritiků, jejichž konceptům a teoriím se budu věnovat v následující části textu.

Pro porozumění Bourdieuho teorie i některým výtkám kritiků je třeba se na věc podívat poněkud zeširoka, což se neobejde bez filosofického kontextu Bourdieuho práce.

Bourdieu útočil na Kantovu teorii čistého nebo vrozeného kulturního vkusu⁷. Pokusil se nabídnout důslednou vědeckou alternativu Kantově estetické filosofii, ve které čistota uměleckého uvažování pochází z morálního agnosticizmu a nezájmu nebo odmítnutí perspektivy. Další úkol, který si Bourdieu v *Distinkci* vytyčil, je rekonceptualizace Weberova modelu sociální stratifikace, zejména vztahu mezi třídou a stavem. (Jenkins 2002: 137) Podobně jako Durkheim, i Bourdieu viděl úzké spojení mezi sociální morfologií a kognitivními kategoriemi. Zatímco Durkheim se zaměřoval zejména na globální a homogenní kultury, Bourdieu se soustředil na určující úlohu sociálních rozdílů. Bourdieu tedy rozšířil durkheimovskou analýzu tím, že bral v úvahu variace kognitivních dispozic podle sociálních a historických podmínek. (Martuccelli 2008: 98-9) Podobně jako Durkheimova *Sebevražda*, tak i Bourdieuho *Distinkce* nabízí demystifikaci „vnitřní citlivosti“ zdůrazněním působení skrytých mechanismů v sociální sféře. Obě práce odhalují skryté sociální působení skrze posouzení vkusu. (Wacquant 2000)

V určitých momentech se Bourdieu inspiroval teorií jazykových kódů Basila Bernsteina. Jedná se zejména o vnímání umění díky aktivnímu mechanismu rozšifrování. Protože jsou umělecká díla zakódována, jejich význam je závislý na získání sociálních mechanismů pochopení, které se může u jednotlivců nacházet na různých úrovních. K úspěšnému přijetí dojde jen tehdy, pokud souhlasí kód díla s kódem u „příjemce“. (Prior 2005: 126-8)

Podle Jenkinse se Bourdieu pokusil v *Distinkci* o teoretickou syntézu, o přenesení dvou teoretických tradic do vzájemného kreativního konfliktu. Sociální prostor vnímá totiž jako multidimenzionální arénu, ve které jsou ekonomický a kulturní kapitál objekty a zároveň zbraněmi v soutěživém boji mezi třídami. To může vysvětlovat zjevnou

---

⁷ Ne náhodou má *Distinkce* podtitul *Critique sociale du jugement*.

kontradikci v Distinkci mezi pevným, kruhovým modelem sociální a kulturní reprodukce a časovou proměnlivostí systému soutěživého boje. (Jenkins 2002: 142-3)

Bourdieu se nesnažil v Distinkci vyřešit pouze jeden problém, podat pouze jednu teorii, např. Calhoun vidí v Bourdieuho díle tři zřejmé linie zájmu. Jednak je to vztah mezi sociální strukturou a jednáním, kde se Bourdieu snaží vyplnit mezeru mezi subjektivní a objektivní dimenzí sociálního života, kterou chápe jako mezeru mezi ztělesněním, praktickým poznáním a zjevnou objektivní strukturou, která pomáhá teoretickému porozumění. Opozice subjektivistického a objektivistického přístupu je obsažena i v klasické sociální teorii, kde se v centru zájmu subjektivistického přístupu nachází víra, touha a chování podle soudů ostatních. Objektivistický přístup je charakterizován sociálním myšlením a jednáním podle materiálních a ekonomických podmínek sociální struktury a kulturní logiky. Druhou linii zájmu v Bourdieuho díle tvoří reflexivita a hlavní koncepty jako habitus, kapitál nebo pole a do třetí linie řadí Calhoun vzájemný vztah sociální struktury, systému klasifikace a jazyka. (Calhoun 1993: 1-3)

V Bourdieuho sociologickém vidění světa, je klasifikace základem sociálního řádu a organizace. Klasifikační síla jazyka má podle něj fundamentální význam a podporuje kulturní produkci, klasifikuje a ustavuje řád světa. Bourdieuho alternativní postoj se vyznačuje důkladným socializovaným pochopením umění. Vytvořil model umělecké produkce ustanovené jako určitá pozice v poli možností a v trhu, ve kterém je symbolický kapitál nebo kulturní odlišnost produktem, odměnou i zdrojem. (Jenkins 2002: xii - xiii)

Podle Martuccelliho Bourdieu zaujímá v sociologii zvláštní místo tím, že se domnívá, že může v moderních společnostech pozorovat vlastnosti tradičních společností. Konkrétní vlastností je myšleno udržování úzkého vztahu mezi sociálními situacemi a postoji aktérů. (Martuccelli 2008: 89)

Navzdory možné kritice, obtížnosti pochopení Bourdieuho jazyka a komplexity jeho vysvětlení, je Distinkce mnohými kapacitami považována za opravdu impozantní část sociologie. (Jenkins 2002: 149) Jako každá nová teorie, má i tato svoje zastánce i kritiky. Ti druzí sice dílo patřičně oceňují, ale k zlepšení jeho kvality či z pouhé radosti nad tím, že objevili chybu či nejasnost v díle „velikána“, si kritiku neodpustí. V následující části textu se budu vybraným kritikám věnovat podrobněji zejména proto, že posunuly problematiku vztahu sociální stratifikace a spotřeby dopředu.

Například Jenkins vidí v Distinkci partikulární problém v metodologických termínech. Analýza vztahu životního stylu a tříd obsahuje totiž menší trhlínu v podstatné části vysvětlení. Třídy jsou definovány v termínech povolání a zaměstnaneckého statusu, přičemž životní styly příslušníků tříd nejsou z takového popisu snadno rozpoznatelné. Základní složka jednání je izolovaná mezi škálou dalších různých polí. Důsledkem toho je soudržnost polí a realita jejich existence utajena. Jak lze jejich skrytou jednotu odhalit? Některé druhy vnějších klasifikací dokáží rozdělit populaci díky většímu množství informací o jednání a vkusu, které zapadají do životních stylů kategorií populací. Bourdieu si je zřejmě tohoto problému vědom, neboť místo třídních částí používá právě kombinaci různých druhů informací, a to konkrétně otcovo zaměstnání, vzdělání, příjem a věk. Problému by se dalo úplně předejít alokováním identit životních stylů na subjekty na základě modelu sociálních interakcí nebo sebeidentifikací. (Jenkins 2002: 147-8)

Jenkins dále kritizuje Bourdieuho povrchnost popisu životního stylu pracující třídy. Ptá se, zda Bourdieu opravdu věří, že je ženám z pracující třídy cizí zařizovat a krášlit domovy jen na základě jejich estetické volby z nezbytnosti? Například Mary Douglas tvrdí, že Bourdieuho vlastní svědectví potvrzuje, že pracující třída se distinkcí nezabývá méně než kdokoli jiný. (Douglas in Jenkins 2002: 148)⁸

Prior (2005) vnímá Distinkci jako raný základ popisu uměleckého vnímání, na který mohou sociologové navazovat. Zdůrazňuje sociologismus, odhalující tradiční estetiku, která legitimuje symbolickou sílu vysoké kultury. Navzdory Bourdieuho častému rozpornému postoji k vysvětlovaným věcem, hlavní implikaci jeho práce vidí Prior v konstatování, že kulturní demokratizace nemůže být oddělena od systematictější potřeby zrovnoprávnit sociální, vzdělanostní a ekonomické rozdíly mezi různými poli. Bourdieu se dostal nejbližší k ustanovení komplexního přehledu v ekonomii symbolického jednání, včetně funkce pole moderního umění. (Prior 2005: 129)

Prior dále poukazuje na to, že Bourdieu operuje s vágní a monolitickou verzí chápání institucí. Například jeho charakteristika muzea jako statického a nereflexivního zastávce pevně ohraničené vysoké kultury, postrádá citlivost a preciznost ve vztahu k současnosti. Muzea se totiž změnila a nemůže na ně být pohlíženo jako na jednodimenzionální původce sociální reprodukce. Další Priorova námitka vychází z kriticky pojatého širšího postmoderního pohledu na sociální změnu, spotřebu a vizuální kulturu. Z této perspektivy je Bourdieuho předpoklad těsného vztahu mezi kulturním habitem a

---

⁸ DOUGLAS, Mary (ed.): *Rules and Meanings*. Penguin, Harmondsworth 1973

sociální třídou nereálný díky vysvětlení širších vzorů kultury a ekonomie, které posunují vizuální umění až za hranice limitované kulturní elity. Tento argument je důležitý díky změnám ve formách vizuální spotřeby, nárůstu počtu vzdělaných lidí a díky ekonomické restrukturalizaci, která je provázena zejména poklesem důležitosti těžkého průmyslu a nárůstem dominance služeb a ekonomie. (Prior 2005: 130, 132)

Další výtka pramení z ignorace předchozích autorů zabývajících se tématem stratifikace. Bourdieu se totiž, podle Priora, zaměřuje výhradně na sociální třídy a nehledí na další dimenze sociálních nerovností, například na starší klasifikace sociálních formací. Navzdory pokusu analyzovat genderová specifika symbolického kapitálu, v Bourdieuho teorii také výrazně chybí pozornost na komplexní a průřezové mechanismy nerovnosti, založené na třídě, genderu, sexualitě, věku a etnicitě. Současné studie zaměřené na problematiku spotřeby (např. Corrigan 2003) a i ty, které z Distinkce explicitně vycházejí, se snaží nahradit Bourdieuho rigidní koncepci tříd nějakými proměnlivějšími a netřídními koncepcemi stratifikace nebo nahradit Bourdieuho model empiričtější koncepcí jako např. Wrightovou nebo Goldthorповou. Třídy jsou stále považovány za významné hledisko nerovností, ale překrývají se s ostatními dimenzemi stratifikace a vyžadují širší vysvětlení kulturních nerovností, stejně jako narůstajících rovností. Toto je důležitý fakt při analýze nejasných souvislostí mezi sociálním rozdělením a populární kulturou, zejména proto, že Distinkce není schopná adekvátně vysvětlit, jak kultura masmédií může zmírnit třídní rozdělení. (Prior 2005: 130)

Teorie symbolické produkce ve třídních společnostech nezahrnuje distinkci mezi produkty takové společnosti. Aby teorie distinkce mohla být zahrnuta, měla by použít teorii struktury symbolické produkce a reprodukce, která dokáže vysvětlit, jak symbolická moc funguje ve specifickém poli. Distinkce by měla explicitně vysvětlit a ne pouze navrhnout poznatek, že se ve třídních společnostech nachází dichotomie - rozdělení formy a obsahu vědecké práce. Teorie by měla být schopna vysvětlit, jak kritický prostor mezi formou a obsahem práce tvoří kontradikci, která bere v úvahu vnitřní kritiku a zahrnuje vnější vědění. (LiPuma 1993: 21-22)

LiPuma tvrdí, že aby mohla teorie argumentovat pro systém sociální klasifikace, založené na třídním rozdělení a třídních frakcích, musí být zavedena objektivně distinktivní třída (petit buržoazie, vyšší třída nebo pracující třída), aby byl položen základ reprodukce a legitimizace. Ale ačkoli je Distinkce teorií fungování tříd díky akumulaci,

použití a manipulace typů kapitálu, chybí jí právě teorie o strukturaci tříd. Koncepce tříd závisí zejména na teorii objektivní alokace materiálního zboží, kterou Bourdieu sice částečně rozvíjí, ale ne v dostačující míře. LiPuma uznává, že Bourdieuho komentáře o genezi vědeckého poznání a jednání podporují možnost originální kritiky, ale není podle něj zřejmé, jak by se s tím vnitřní forma a dynamika teorie mohly vypořádat. Idea kultury je homologická se sociální strukturou a obsah symbolického systému je funkcí distinkce, což znamená že nejsou navrženy žádné formy poznání, které by nebyly produktem pozice uvnitř sociálního pole. (LiPuma 1993: 22, 29)

V Distinkci dále není vysvětlen způsob, jakým společnost produkuje jedince, kteří v různých polích vytvářejí takové formy myšlení, které odhalují a ohrožují reprodukci v třídní struktuře. Bourdieu také nevysvětluje, proč boje uvnitř pole nabývají určité podoby a jak je taková podoba sociohistoricky možná. (LiPuma 1993: 24)

Další z výtek naráží na Bourdieuho koncept homologie a vychází z toho, že Bourdieu považuje kulturní kategorie a sociální skupiny za stejnou entitu. Tento fakt vyplývá ze záměny sociálního pole s kulturním. Protože homologie mezi kulturním a sociálním řádem funguje v obou směrech, neadekvátní teorie kulturní produkce nemůže analyzovat strukturu státu a jeho roli v sociální reprodukci kategorií, klasifikací a symbolických schématech, o což se Bourdieu snaží. (LiPuma 1993: 16)

Struktura objektivních pozic je pro Bourdieuho v principu představou, kterou mají aktéři každé pozice o jiných pozicích. Martuccelli (2008) ovšem tuto představu vnímá jako kritický hyperfunkcionalismus, který připisuje abstraktním typům (jako kapitalismus nebo systém) atributy jednání, které upírá aktérovi.

Podle LiPuma je nezbytné analyzovat kulturní koncepty kulturní (re)produkce odděleně od jejich vztahu k sociální struktuře. (LiPuma 1993) Tímto tvrzením přímo kritizuje Bourdieuho, jehož sloučení kulturní reprodukci a sociální struktury naopak tvoří základ jeho teorie homologie. Kulturní aktivity jedince právě, zjednodušeně řečeno, přímo vyplývají z jeho pozice v sociálním prostoru. Problém kulturního nátlaku na aktéra, který může být silnější než vnucená identita, daná normami a sankcemi, je holistický a kulturně podmíněný. Jedinec je tvořen celým setem dispozic, které ale nejsou natolik determinující, aby pomohly teorii vysvětlit jednání jedince tak vyčerpávajícím způsobem. Z tohoto důvodu, Elster kritizuje Bourdieuho za zaujetí v typicky funkcionalistickém omylu ve

vysvětlování tohoto fenoménu v termínech sociálních jevů, ovšem bez nabídnutí vysvětlení nějakého specifického mechanismu produkování takových jevů. (Elster in Bohman 1999: 133-4)

Bohman po výčtu různých kritik Bourdieuho konceptu habitu shrnuje diskusi tím, že všechny Bourdieho předpoklady o habitu vytvářejí tolik problémů ve vysvětlení, kolik jich řeší. Všechny předpoklady totiž popisují kulturní reprodukci dominance jako nevyhnutelnou. Sociální aktéři jsou oběti svého habitu, ačkoli si kulturního nátlaku nejsou vědomi, ale sociálnímu vědci - pozorovateli je zřejmý. Vysvětlení, zahrnující konstitutivní identity nebo dispozice, nejsou odlišné od vysvětlení, zahrnujících regulativní pravidla, do té doby než se obojí týká popisu stejného holistického nátlaku na sociálního aktéra. (Bohman 1999: 135, 141)

Příklad jedné kritiky habitu vychází z jeho jednodimenzionálním pojetí. V tomto pojetí habitu totiž pak není prostor pro některé procesy a praktiky, které byly v historii rozšířené. Například morální a estetické disciplíny různých národů by se měly v Bourdieuho pojetí praktikovat pouze v malých komunitách a hnutích. Nové formy způsobu života nabízejí možnost svobodné volby a více kulturních variant v kontrastu s předchozím kulturním útlakem. Bourdieu pouze identifikuje druh mechanismů, který potlačuje samostatné uvažování, kritiku a revizi špatného kulturního poznání. Kromě toho, že existují i jiné reflexivní a institucionální mechanismy, které mohou působit proti předsudkům, Bourdieuho popisovaný mechanismus nemusí být vždy přítomný nebo efektivní a může ztratit sílu, kterou formu určitého habitu vnucuje. (Bohman 1999: 146)

Podle dalších kritiků, Bourdieu nenabízí žádné vysvětlení toho, proč vnímá internalizaci habitu jako relativní, závislou na okolnostech, proč je dovoleno určitým jedincům transcendovat habitus díky klasifikačním schémátům. (LiPuma 1993: 24)

Dále je Bourdieumu vytýkáno vytvoření rozkolísaného vztahu mezi habitem a polem. Podle Brubackera je totiž pojem habitus vytvořen proti strukturalistickému objektivismu, zatímco pojem pole je tvořen pomocí strukturalistického relacionismu. Bourdieuho představa o shodě habitu s polem se během let změnila, ale celou dobu se snaží o co největší možnou shodu. (Brubacker 1993)

LiPuma Bourdieuho kritizuje za nepoužívání pojmu „volnosti symbolů“. Použití pojmu by Bourdieumu podle LiPuma pomohlo rozvinout koncept kulturního kapitálu a díky „volnosti symbolů“ by mohl Bourdieu lépe analyzovat, jak kulturní kapitál funguje

uvnitř sociálního systému. Bourdieu tento pojem nijak nerozvíjí ani nevysvětluje, ale v jeho díle se objevuje ve specifické kulturní formě jednání a formální volnosti uvnitř kultury. (LiPuma 1993: 16)

Podle Bohmana nemůže být homologie jednoduše zobecněná na všechny znaky jazyka. Neexistuje žádný mechanismus, který by ji produkoval, bourdieuovský druh homologie je pouze předpoklad vysvětlení, které se odvolává na socializaci v konceptu habitu. Další odpovědí může být vysvětlení mechanismu, kterým jedna třída vnucuje svůj habitus dalším. „Vnucení formy“ je přijatelný mechanismus k vysvětlení efektivity způsobu výrazu. Ale takové vysvětlení není dostačující, nevyklučuje totiž možnosti chování aktérů, kteří si jsou takové operace vědomi. (Bohman 1999: 141)

Jenkins poukazuje na to, že Bourdieuho volba z nezbytnosti, která je charakterizována přístupem pracující třídy ke kultuře, má původ v zášti intelektuálů odsunutých z petit buržoazie a v jejich rozmanité, ale navzájem si odporující, kultuře. Pracující třída je vnitřně diferencovaná, takže u movitějších lidí z této třídy kulturní vkus a volba z nezbytnosti souvisí pouze s habitem. Jenkins také poukazuje na výtku, o které jsem se domnívala, že se objeví u všech autorů na prvním místě, což nakonec nebyla pravda. Jedná se o roli individuálního vkusu v tvorbě estetických preferencí. Jestli ne více, tak alespoň pomůže vysvětlit nekonformní estetický impuls. Konformita je pro Bourdieuho základ a jeho teorie poskytuje jen malý prostor pro inovace nebo deviace. (Jenkins 2002: 145-6, 149)

Vkus dle Bourdieuho je praktickým potvrzením sociálních rozdílů. Ovšem podle Grignona a Passerona (in Martuccelli 2008: 102)⁹ se Bourdieu zmiňuje o vkusu středních a lidových vrstev pouze v termínech nedostatku a nemožnosti, tedy prizmatem převažujícího vkusu. Kritizují Bourdieuho analýzu lidové kultury, která je pojímána omezeným pohledem estetiky a je uzavřená v dichotomii ubohost vs. populismus. Specifičnost této kultury v analýze Bourdieu minimalizuje, vlastní rysy lidové kultury podržuje jejímu místu v sociálním prostoru.

Při zkoumání podstaty kulturních kategorií vyvstává problém vztahu mezi kulturními kategoriemi v Bourdieuho teorii a charakterem mezikulturního výzkumu. Otázkou zůstává, jestli tyto kategorie by mohly být aplikovány na všechny společnosti, přestože jsou kulturně specifické. LiPuma nabízí tři možnosti řešení otázky. Prvním je

---

⁹ GRIGNON, Claude – PASSERON, Jean-Claude: *Le savant et le populaire: misérabilisme et populisme en sociologie et en littérature*. Gallimard 1989

tvrzení, že tyto kategorie jsou univerzální, ale mohou se lišit v obsahu. Druhé možné řešení je přiznání faktu, že se kategorie samy formují v obsahu a jejich vzájemném vztahu napříč kulturami. Třetí možností je hypotéza, která říká, že formy kategorií mohou být historicky a kulturně specifické. (LiPuma 1993: 25)

Jak jsem zmínila na začátku kapitoly, Bourdieuho dílo mělo kromě kritiků samozřejmě i své zastánce, kterých bylo jistě dost. Chvále díla jsem se nevěnovala tak podrobně jako jeho kritice z výše zmíněného důvodu přispění k lepší kvalitě dalších teorií, ale alespoň bych na tomto místě chtěla zdůraznit příklady praktické i teoretické návaznosti na Bourdieuho teorii, která mnohým výzkumům dala kvalitní rámec.

Prvním příkladem je Simon Charlesworth, který při svém výzkumu vycházel přímo z teorie Pierra Bourdieuho. Charlesworth (2000) prováděl kvalitativní výzkum pomocí rozhovorů s příslušníky pracující třídy v Rotherhamu. Podle ekonomické zprávy Rotherham Record z roku 1996 byla ve městě vysoká nezaměstnanost a špatná ekonomická situace. Charlesworth porovnával současný reálný způsob života obyvatel města s Bourdieuho teorií. Pro rozhovorech si všiml i řeči a oblečení, a zápisy rozhovorů uvádí ve zprávě z výzkumu.

Bourdieuho koncepci přepracovala Michéle Lamont v Teorii o vytváření symbolických hranic. S Bourdieuem víceméně ve všem souhlasí, koncepce byla přepracována zejména proto, aby mohla zkoumat návyky v Americe, která se od Francie liší tím, že Američané dle autorky nepěstují vysoké umění. Lamont tvrdí, že Bourdieu klade příliš velký důraz na dispozice habitu a zároveň se nedostatečně věnuje aktivnímu proces vytváření symbolických hranic. Symbolické hranice zkoumala Lamont empiricky, pomocí polo-strukturovaných rozhovorů a v americké vyšší střední třídě objevila silný důraz na socioekonomické hranice. Lamont též vyvinula typologii tří forem vytváření symbolických hranic, které rozlišují morální hranice kulturních a socioekonomických formací, což vychází z Bourdieuho distinkce mezi asketickými a luxusními formami. Definuje morální, socioekonomické a kulturní hranice. Morální hranice jsou založeny na morálním charakteru, soustřeďují se kolem takových kvalit jako čest, pracovní etika, osobní poctivost a ohleduplnost k ostatním. Socioekonomické hranice jsou postaveny na základě soudů ohledně pozice lidí, která je dána jejich bohatstvím, mocí a profesionálním úspěchem. Kulturní hranice jsou založeny na vzdělání, inteligenci, způsoby chování, vkusu a ovládání způsobů vysoké kultury. (Stempel 2005)

4. Pojetí vztahu stratifikace a kulturní spotřeby u současných autorů – koncept všekonzumenství

V této části textu nejprve představím tři hlavní koncepty pohledu na vztah sociální stratifikace a kulturní spotřeby, kterými jsou koncept homologie, koncept individualizace a koncept kulturního všekonzumenství. Poté představím práci Paula DiMaggia, který stihl svůj teoreticko-empirický přínos k argumentu homologie podat ještě před prvním vydáním *Distinkce*. Největší pozornost je ale věnována různým koncepcím argumentu kulturního všekonzumenství, které jsou představeny v další části této kapitoly.

4.1 Základní vymezení tří hlavních argumentů

V sociologické literatuře, která se zabývá vztahem sociální stratifikace a kulturní spotřeby, existuje velká šíře názorů a argumentů na podobu tohoto vztahu. Tyto argumenty se dají shrnout do tří hlavních typů. Dle Chana a Goldthorpe (2004) to jsou argument homologie, argument individualizace a argument všekonzumenti-vyhranění.¹⁰ Nejprve je stručně představím a dále se budu věnovat pouze argumentu všekonzumenství.

Zastánci argumentu homologie tvrdí, že sociální a kulturní stratifikace jsou velmi úzce propojeny. Jedinci na vrcholu sociální struktury upřednostňují vysokou/elitní kulturu, jedinci na nižších stupních konzumují zejména populární či masovou kulturu; tento argument navazuje na teorii Pierra Bourdieuho, rozpracovanou v knize *Distinkce*. Podle tohoto argumentu životní styl sám o sobě spoluurčuje postavení v symbolickém sociálním prostoru. „Pro takové hierarchické uspořádání kultury a stratifikace je nezbytné, aby ve společnosti existovala široce sdílená představa o tom, co je vysoké (elitní) a co nízké umění.“ (Šafr 2008b)

Teorie pokračovatelů Bourdieuho představují modifikace, které by se mohly nacházet jak mimo, tak i uvnitř rámce původní teorie homologie. Rozšířit Bourdieuho teorii, aby neutrpěla jakoukoli chybnou interpretací, by byl schopen akorát Bourdieu sám. (Prior 2005: 135)

Přímým protikladem k předchozímu argumentu je argument individualizace. Podle tohoto argumentu všechny rozdíly v kulturním vyžití a spotřebě v současných vyspělých ekonomických společnostech nemají základ v sociální stratifikaci, jedinci se řídí čistě

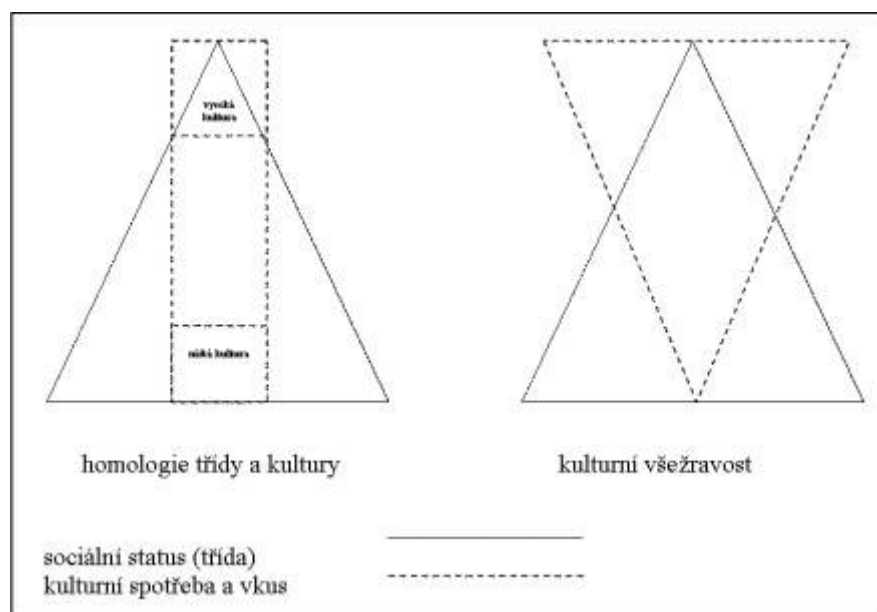
---

¹⁰ Přebírám v mé práci překlad anglických slov omnivore-univore, užívaný Jiřím Šafrem (např. Šafr 2008a).

podle individuálního vkusu a svobodné volby. Zastánci slabší verze tohoto argumentu považují i ostatní faktory diferenciací v kulturní stratifikaci (např. věk, etnicita, pohlaví) stejně (ne)důležité jako třída nebo status. Silná verze argumentu individualizace předpokládá možnost konstrukce vlastní identity vyznáváním určitého životního stylu, zejména způsobem spotřeby a okázalostí vkusu. Na této verzi argumentu individualizace lze jasně vidět přesun od strukturalistické k individualistické perspektivě. Na úrovni jednotlivců je vkus stále reinterpetován a kombinován do nových forem podle měnících se vnějších situací. Tento rozpor s Bourdieuho teorií, je někdy nazýván jako posun od habitu ke svobodě. (Warde in Chan a Goldthorpe 2004)

Střední cestu mezi dvěma vyhraněnými teoriemi představuje tzv. teze o kulturním všekonzumenství, kterou první představil americký sociolog Richard Peterson. (Peterson a Kern 1996) Ta se většinou vysvětluje pomocí schématu dvou navzájem převrácených trojúhelníků.

Obr. 1 Schéma konceptu kulturního všekonzumenství

(Šafr 2008a)

První trojúhelník představuje stratifikační pyramidu, překrývající se s žebříčkem kulturní hierarchie, kterou vyjadřuje korelace „čím vyšší sociální status, tím vyšší kulturní vkus a spotřeba“. Druhý trojúhelník, reprezentující šíři kulturního vkusu a participace, je obrácený. Dolní vrstvy si uchovaly vkus nízké kultury, horní vrstva si též uchovala vkus vysoké kultury, ale přibrala k němu populární a nízkou kulturu. Čím výše tedy stojí jedinec

na pomyslném společenském žebříčku, tím více kulturních statků spotřebovává, přičemž některé mohou být totožné s těmi, které spotřebovávají jedinci na nižších místech. Celkový rozsah konzumovaných druhů ale zůstává pro všechny sociální statusy stejný. Podle Jiřího Šafra současná potřeba komunikace vyžaduje znalost všech kulturních kódů a schopnost jejich rychlého přehazování. Lidé se dnes vyznačují mělkou znalostí všeho a zároveň schopností o všem komunikovat. (Šafr, 2008b) Všekonzumenti se tedy vyznačují tolerancí a otevřeným přístupem i k těm kulturním stylům, v jejichž prostředí nevyrostali, a zájmem tyto ostatní kulturní styly poznávat. (Chan a Goldthorpe 2004: 5)

4.2 DiMaggio jako představitel konceptu homologie

Po úvodní charakteristice tří základních typů pojetí vztahu sociální stratifikace představím dílo Paula DiMaggia, který se problematice vztahu sociální stratifikace a kulturní spotřeby věnoval přibližně ve stejné době, kdy vyšla Bourdieuho *Distinkce*. Jeho výzkum v Americe empiricky potvrdil argument kulturní homologie. Do předchozí kapitoly, kde se na konci věnuje pokračovatelům Bourdieuho, nebyl zařazen kvůli tomu, že na Bourdieuho teorii explicitně nenavazoval, jeho práce totiž vyšla o rok dříve než *Distinkce*.

DiMaggiho vysvětlení argumentu homologie se příliš neliší od výše uvedeného obecného vysvětlení. Dle DiMaggia se kulturní vzorce chování předávají výhradně pomocí primární socializace v rodině, která je ovlivněna zejména příslušností k určité sociální třídě. Velký vliv na potvrzování kulturního chování má vzdělávací systém, který třídní diferenciaci uměleckého vkusu podporuje. Rodiny se tedy díky původu z různých tříd liší formou a obsahem předávané socializace, která se týká i kulturního a estetického vkusu. Jestliže příslušnost k určité třídě rozvíjí typické kulturní preference a rodinná socializace je mechanismem pro zajištění předávání těchto preferencí z generace na generaci, intergenerační „kulturní mobilita“ tedy bude relativně omezená. (DiMaggio a Useem 1978)

Spotřební zvyky charakteristické pro určitou třídu jsou vhodným nástrojem pro třídní identifikaci. Studie různých komunit ukazují, že určitá skupina má svou normu spotřebního a kulturního chování. V případě porušování daných norem hrozí komunitě vyloučením členů ze skupiny. Zároveň se ukazuje, že si mnoho jedinců hledá individuální a odlišující se místo ve skupině. Vyšší třídy se snaží eliminovat nižší třídy ze svých aktivit a snaží se udržet si intergeneračně předávané dominantní postavení a zároveň příslušníci

nižší třídy se snaží (například napodobování kulturních zvyků nebo navštěvování elitních univerzit) se aktivit vyšší třídy zúčastňovat. (ibid.: 144)

Z takového pojetí konceptu kulturní homologie vyplývá, že tzv. vysoké umění bude mezi jednotlivé třídy rozděleno nerovnoměrně. Výzkum z roku 1975, provedený organizací National Research Center of Arts, ze kterého DiMaggio a Useem vycházejí, potvrdil spotřebu vysokého umění zejména u lidí z vyšších tříd. Na druhou stranu spotřeba kulturních statků, které nejsou považovány za vysokou kulturu (knihy, popová hudba, kino) je rozdělena mezi všechny třídy rovnoměrněji. Poměrně silným prediktorem spotřeby vysokého umění bylo vzdělání a povolání. Výzkum ukazuje čtyři předpoklady kulturního chování řízeného podle homologického konceptu: první dva se týkají relativního přístupu jedinců z různých soc.tříd k umění, třetí se vztahuje k faktu, že vysoké umění slouží elitní třídě/skupině jako kolektivní poznávací znak a čtvrtý předpoklad říká, že znalost různých kulturních forem určité sociální třídy ulehčuje sociální mobilitu. (ibid.: 144-7)

4.3 Koncept kulturního všekonzumenství

V této části textu uvedu jednotlivé představitele argumentu kulturního všekonzumenství, jejichž poznatky a teoriemi se pokusím přesvědčit, že tento koncept je pro popis současného stavu vztahu sociální stratifikace a kulturní spotřeby nejvhodnější.

Jeden z prvních výzkumů, týkající se proměny kulturní spotřeby elity a intelektuálů, provedl sociolog Richard A.Peterson, který také první použil výraz „omnivorous“ ve smyslu, ve kterém je vykládáno v teoriích kulturní spotřeby. Výzkum testující hypotézu o proměně vkusu, provedený v letech 1982-1992 Petersonem a Simkusem, ukázal přesun „intelektuální¹¹ elity“ k všekonzumenství. Tento posun byl podle autorů ovlivněn zejména pěti faktory. Prvním faktorem jsou strukturální změny, související s růstem životní úrovně lidí a vzdělanosti. Díky médiím se dřívější elitní estetický vkus stal dostupnější většímu množství lidí, čímž se ovšem snížila jeho exkluzivita. Migrace lidí a třídní mobilita částečně zapříčinily nové kulturní formy tím, že se smíchaly rozdílné umělecké vkusy lidí, kteří měli nově možnost se potkat. Změny hodnot, týkající se

---

¹¹ Ve výzkumu, který provedli Peterson a Simkus v roce 1992, byl intelektuál (highbrow) operacionalizován jako člověk, kterému se líbí klasická hudba a opera a z těchto žánrů vybírá i nejoblíbenější hudební skladbu. Intelektuálové byli průměrně vzdělanější, s vyšším platem, spíše starší a spíše ženy-bělošky. Mezi intelektuály byli klasifikováni snobí (snobs) jako ti, kdo se neúčastní žádné průměrné (middlebrow); jako middlebrow žánry byly označeny náladová hudba, muzikály a poslech big bandů) a nízké (lowbrow; mezi konkrétní lowbrow žánry ve výzkumu patřily country hudba, blues a bluegrass, gospely a rocková hudba) kulturní aktivity a jako všekonzument (omnivore) byl označen ten, který je otevřen všem kulturním aktivitám. (Peterson a Kern 1996: 900-1)

genderu, etnik, náboženství a rasových rozdílů, zvýšily toleranci a racionalizovaly přechod k všekonzumentství. K zvýšení počtu všekonzumentů pomohly i změny v samotném umění a proběhly též generační změny ve výběru hudby. Populární kulturu dříve definovaly dominantní třídy, které toho využívaly k vlastním zájmům. Všekonzumentství se ale více hodí pro dnešní globální svět, neboť ten je ovládán takovými lidmi, kteří projevují respekt ke kulturním názorům ostatních. (Peterson a Kern 1996, 905)

Na základě zjištění rozsáhlé změny kulturní spotřeby „snobů“, která se více začala podobat kulturní spotřebě všekonzumentů, se pokusili Peterson a Kern detailněji popsat všekonzumenta a pozměnit jeho teoretickou definici. Být všekonzumentem oproti původní definici neznamená vše nekriticky a nevybíravě přijímat, znamená to být otevřený k ocenění všeho. V tomto smyslu je všekonzumentství protikladem k snobství, které je založeno na rigidním dodržování pouze elitní kulturní spotřeby. Různé studie, které zkoumají kritéria distinkce a ve kterých je všekonzumentství popsáno jako jeden z druhů kulturní spotřeby, ukázaly, že se není vhodné soustředit na konkrétní spotřebované předměty, ale spíše na způsob, jakým jsou konzumované předměty či akce chápány a vykládány okolím. (ibid.)

Dalšími reprezentanty argumentu kulturního všekonzumentství jsou Chan a Goldthorpe. Ti v roce 2001¹² provedli výzkum zkoumající hudební vkus, ve kterém závislou a nezávislou proměnnou tvořila kulturní spotřeba a sociální status, s cílem nahradit argument homologie snahou o porozumění vztahu těchto proměnných. Výsledky výzkumu podle autorů s drobnými výhradami potvrdily platnost teze o kulturním všekonzumentství. Chan a Goldthorpe např. zjistili, že je nutné klasifikovat více typů všekonzumentů a pozměnit obecnou definici. Autoři uvádějí jako příklad dva typy všekonzumentů, které definují na základě provedeného výzkumu. Prvním typem jsou lidé, kteří se vyznačují poměrně vysokou pravděpodobností poslechu a návštěv koncertů pop-rocku a jazzu a zároveň rádi poslouchají klasickou hudbu, ale operu nenavštěvují. Druhým typem všekonzumentů jsou lidé, kteří vykazují velkou pravděpodobnost poslechu pop-rocku, ale jazz se jim nelíbí a opera ano. Zároveň poslouchají klasickou hudbu častěji než první typ všekonzumentů. Co se týče změny definice, autoři navrhují definovat všekonzumenta jako člověka, který se vyznačuje jakýmsi „středním vkusem“, nelíbí se mu ani hudební formy, které jsou spojeny výhradně s nízkými třídami, a vyznačuje se též

---

¹² Výzkum byl uskutečněn Social Survey Division of the UK Office of National Statistics jménem Arts Council England, účastnilo se jej přes 6000 respondentů.

nezájmem o hudební formy jako je opera nebo jazz, o tzv. vysoké umění. Výsledky ukazují, že třídní status ovlivňuje hudební vkus, demografické charakteristiky hudební vkus prakticky neovlivňují a ze socioekonomických charakteristik je vlivné vzdělání – čím vyšší vzdělání jedinec má, tím pravděpodobněji bude jeden z druhů všekonzumentů. Argument homologie autoři nepodporují zejména kvůli tomu, že neexistuje žádná skupina, která by mohla být označena jako „hudební elita“. Ekonomická a statusová elita vážnou hudbu prakticky neposlouchá, věnuje se spíše populární hudbě. Výhradně jeden hudební žánr poslouchá velmi málo dotázaných lidí, ale zároveň většina respondentů preferuje jeden hudební žánr před ostatními, přičemž ale platí, že tito lidé nejsou homologicky rozloženi podle statusů či pozic v sociální struktuře. (Chan a Goldthorpe 2004)

Ningxi Zhang, který se zabývá kulturními aktivitami elity, se domnívá, že přistupovat k výzkumu vztahu sociální stratifikace a kulturní spotřeby pouze z hlediska individuálního vkusu není vhodné, čímž se přiklání k strukturalismu. Taková fixace totiž ignoruje perspektivu kulturních forem. Kromě individuálního vkusu je také nutné zkoumat samotný přístup lidí k jednotlivým kulturním formám. Druhý problém fixace na individuální vkus spočívá v tom, že není kladen dostatečný důraz na samotnou kulturní spotřebu, která může odhalit více skrytých sociálních procesů. (Zhang 2003)

Výsledky průzkumu General Social Survey z roku 1993, ze kterého Zhang vycházel, částečně potvrdily výsledky výzkumů podporujících homologickou teorii – operu a koncerty klasické hudby navštěvovaly více ženy a více bělošky, velký vliv na návštěvu takových kulturních akcí měl status a vzdělání. Výzkum ale nezkoumal jen samotnou spotřebu kulturních statků, ale také jejich oblibu. Výsledky odhalily zajímavý fakt, že se vážná hudba líbí příslušníkům nižších vrstev stejně jako příslušníkům vyšší třídy, kteří ale koncerty vážné hudby navštěvují více. Výsledky tedy spíše podporují argument všekonzumentství a postupné vytrácení kulturní exkluzivity elit. (ibid.)

Ze stejného výzkumu jako Zhang¹³ vychází i Bryson, která ale zkoumá jiné veličiny. Bryson vychází z předpokladu, že kulturní tolerance vytváří multikulturní kapitál, který je nerovnoměrně distribuován mezi populaci a potvrzuje třídní vyloučení. Netolerantní jedinci využívají kulturní vkus ke zpevnění symbolických hranic a extrémem je symbolické vyloučení, které je definováno jako proces sociální selekce, který je ovlivněn sadou kulturních kritérií a jehož iniciátorem jsou lidé s vysokým příjmem,

---

¹³ General Social Survey z roku 1993.

vzděláním a prestiží. Analýzou zmíněných dat došla autorka k závěru, že vzdělání a prestiž neovlivňuje počet oblíbených druhů hudby a lidé s vyšší úrovní vzdělání, příjmu a prestiže nemají svůj jeden vyhraněný hudební žánr. Dalším vyústěním výzkumu je poznatek, že lidé s vyšším sociálním statusem vykazují největší kulturní exkluzivitu a jsou netolerantní vůči ostatním, ale paradoxně vzdělání zvyšuje toleranci, otevřenost a přístupnost jiným kulturám. (Bryson 1996) Tento „paradox“ může být vysvětlen známým faktem, že vyšší vzdělání neznamená automaticky vyšší status a prestiž a naopak.

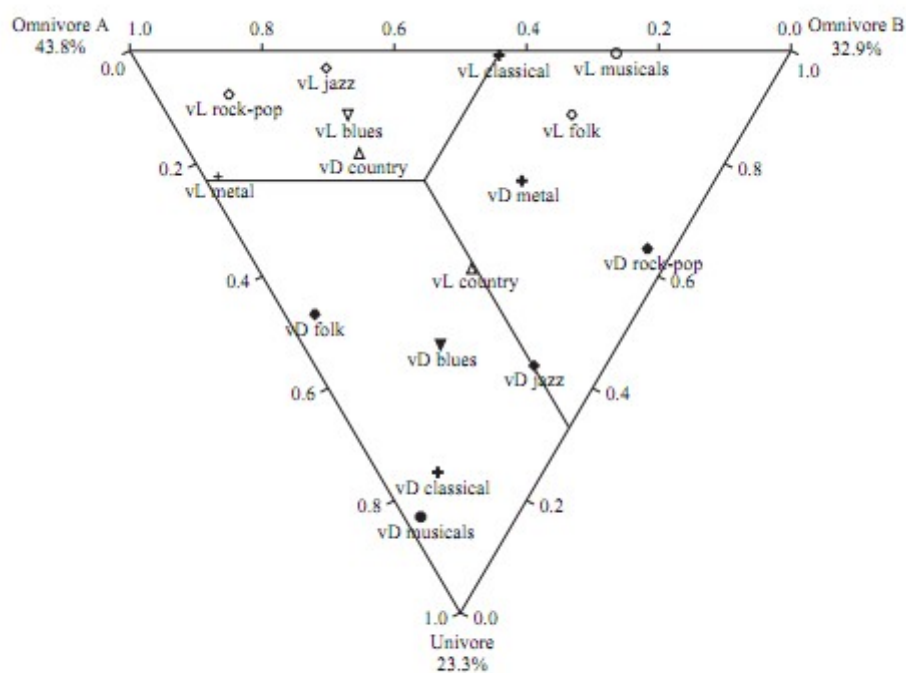
Někteří autoři nepodporují ani jeden z uvedených argumentů, které různě vysvětlují vztah mezi kulturní spotřebou a sociální stratifikací. Michéle Ollivier a její spolupracovníci reprezentují konstruktivistický přístup, pochybují totiž o samotné existenci reálného rozdělení kulturní klasifikace. Podle nich jsou kulturní klasifikace a sociální rozdělení částečně vytvořeny autory těchto klasifikací. Pomocí analýzy dat z výzkumu v Québecku provedeného v letech 1979 – 2004, zkoumali, zda posun od dělení elitní-masové spotřeby k dělení všekonzumenti-vyhranění reflektuje třídní a genderové změny ve složení obecnstva. Konkrétně zkoumali pokles participace na vysokém umění a proces feminizace vysokého umění. Účast na akcích vysokého umění nepatrně poklesla, největší pokles během zkoumaných 25 let byl zaznamenán u návštěv muzeí, u feminizace kultury nebyl zaznamenán žádný převratný vzrůst nebo pokles. Podle autorů článku tedy neexistuje žádná kulturní kategorie, která by se dala označit jako všekonzumentství. (Ollivier et al. 2009) Všekonzumentství, definované jako „otevřený přístup ke všem kulturním aktivitám“ (Peterson a Kern 1996: 901) je totiž nepochybně jádrem elitního statusu. (Ollivier et al. 2009: 470)

S novým, současným chápáním všekonzumentství přichází teoretik sociální změny Gindo Tampubolon. Podle něj nové chápání všekonzumentů jako tolerantních lidí se zájmem o kulturní vkus členů všech kategorií kulturní hierarchie (tedy vysoké, střední a nízké umění) pramení jednak z reálného rozdělení, ale také ze souhlasu samotných všekonzumentů s existencí kulturní hierarchie. Významné procento všekonzumentů v anglické populaci, které Tampubolon svým výzkumem potvrdil, tedy garantuje pokračování existence kulturní hierarchie a dá se předpokládat i kulturní vkus těchto lidí. (Tampubolon 2010: 1-3)

Tampubolon analyzoval data z průzkumu kulturní účasti agentury The Arts Council England, který proběhl v letech 2001-2004. S novým chápáním definice všekonzumenta souvisí i výsledky analýzy. Jádrem dělení kulturní spotřeby v Anglii jsou totiž stále

sociální třídy, s čímž dále souvisí vnitřní rozdělení kategorie všekonzumentů, které Tampubolon prosazuje na rozdíl od všech dřívějších koncepcí (např. Chan a Goldthorpe 2004). Interní rozdělení všekonzumentů ve Spojeném království na začátku 21. století vypadá, že zůstane neměnným faktem (na rozdíl např. od USA v 90. letech). Ze všech všekonzumentů si jsou vědomi kulturní hierarchie zejména „horliví“ všekonzumenti, kteří spotřebovávají všechny kulturní formy. Jedince tohoto zaměření rozděluje Tampubolon na všekonzumenty typu A a všekonzumenty typu B a vytváří „prostor kulturního vkusu“ pomocí obrácené pyramidy. Všekonzumentům typu A se líbí pop-rock, jazz, rytm, blues a heavy-metal. Všekonzumenti typu B dávají přednost folkové hudbě, muzikálům a klasické hudbě. (Tampubolon 2010)

Obr. 2 Schéma Tampubolonova pojetí všekonzumentství

Figure 2 Inverted pyramid of omnivores and univores in the US in 1993, highlighting strong tastes (very much like, vL in transparent symbol, and very much dislike, vD in opaque symbol)

(Tampubolon 2010)

Všekonzument, tak jak jej definuje Peterson, je nejznámější název. Ale existují různé další teorie a jiné názvy, jejichž obsah se vymezení všekonzumentů velmi podobá.

Například Floridova kreativní třída¹⁴ spotřebovává jak vysoké umění, které je definováno jako pasivní a jednodimenzionální, protože se odehrává na stále stejných daných místech a časech, tak i ostatní umění, která jsou aktivní a multidimenzionální. Kreativní třída se nachází většinou ve velkých městech, tak má přístup k všem druhům umění. (Ollivier et al. 2009)

Richard Brooks vytvořil nový pojem bobos, což je zkratka slov bourgeois bohemians¹⁵. Jsou to podle něj „vysoce vzdělaní lidé, kteří stojí jednou nohou v bohémském světě tvořivosti a druhou nohou v buržoazním světě ambicí a světského úspěchu.“ Kromě vysokého vzdělání mají bobos i vysoký příjem, odpovídající rodinné zázemí a záliby, které se prolínají všemi sociálními vrstvami. (Brooks 2001:10)

Dalším podobným pojmem jsou kosmopolitní lidé. Ti podle Ulfa Hannerze nelpí na starých strukturách a rigidní dané kulturní spotřebě. Hannerz se zabývá světovou kulturou, která je vytvořena díky narůstajícímu vzájemnému propojení nejrůznějších kultur, ať již lokálně umístěných nebo bez konkrétního umístění. Tyto jednotlivé kulturní zvyky se v rámci všeobecné kulturní struktury staly subkulturami, přičemž byly vytrženy z okolností, díky kterým vznikly. V důsledku toho dochází k horšímu pochopení jejich podstaty. Hannerz v této souvislosti rozděluje dva typy lidí – kosmopolitní a lokální¹⁶. Kosmopolitní lidé ve městě myslí a žijí své životy spíše podle struktury svého národa než podle struktury místa bydliště. Kosmopolitní lidé jsou vnímáni jako střední forma náklonnosti k určitému místu. (Hannerz 1990)

O rozšíření konceptu všekonzumenství se dá hovořit i v českém kontextu. Sociolog Jiří Šafr, který se tímto problémem zabývá, s kolegy provedl empirický výzkum, kde se kulturní všekonzumenství potvrzuje. Na diagramech je vidět, že počet témat spojených s vysokou kulturou (konkrétně: historie, tipy na volný čas, umění a kultura, film, vzdělání a jazyky, hudba) klesá s pohybem na společenském žebříčku směrem dolů. Zároveň se jednotlivé třídy v tématech, spojených s nízkou či masovou kulturou (konkrétně:

---

¹⁴ creative class

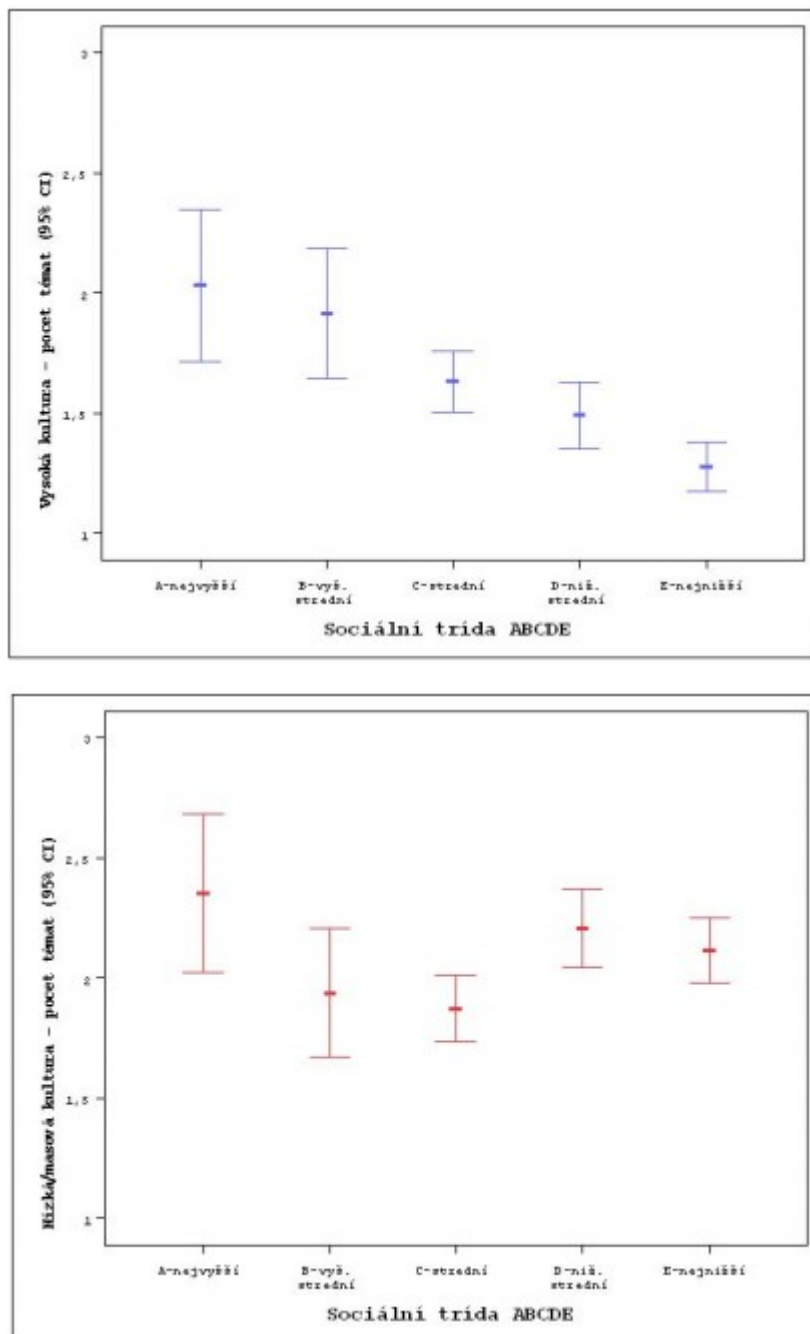
Charakteristickou známkou příslušníků kreativní třídy je to, že pracují ve funkcích které vytvářejí významné nové formy. Jádro super-creative tvoří povolání jako vědec, inženýr, univerzitní profesor, básník, spisovatel, umělec, bavič, herec, designér, architekt a myšlenkoví vůdci moderní společnosti: spisovatelé non-fiction, editoři, osobnosti kulturního světa, výzkumní experti, analytici a názoroví vůdci. Kreativní lidé míří zejména do kreativních center, kde jsou využity jejich kvality. (Florida 2003)

¹⁵ buržoazní bohémové

¹⁶ Angl. Cosmopolitans and Locals. (Hannerz 1990)

povídky/příběhy, kutilství, zahrada, zábava, sex a erotika, černá kronika, skandály a aféry), příliš neliší.

Obr. 3 Schéma všekonzumentství v ČR

(Šafr 2008a)

Závěr

Teoretické pojetí vztahu sociální stratifikace a kulturní spotřeby se vyvíjelo v čase tak, jak se postupně měnila společnost i spotřeba. V prvních teoriích o sociální stratifikaci se hledisko spotřeby (a tím spíše kulturní spotřeby) neobjevovalo, protože v tehdejší společnosti 19. století nebylo důležité a společnost by se z tohoto hlediska nedala stratifikovat. Zájem o hledisko kulturní spotřeby v souvislosti se sociální stratifikací se probudil až v druhé polovině 20. století vydáním Bourdieuho *Distinkce*. V té době byla společnost ještě homologicky rozdělena a platilo, že se jedinci na vyšších sociálních pozicích s vyšším sociálním statutem soustředí na vysokou kulturu a spotřebovávají takové kulturní statky, které se k jejich pozici hodí, čímž svůj status dávají najevo.

S proměnami společnosti v souvislosti s lepší dostupností kulturních statků pro téměř všechny členy společnosti a se změnami kulturního života lidí se začala hledat nová pojetí vztahu sociální stratifikace a kulturní spotřeby. Jedním z nejlépe vysvětlujících konceptů je koncept kulturního všekonzumentství, který říká, že s vyšší pozicí v sociální hierarchii se rozšiřuje i znalost kulturních forem, přičemž objem spotřebovávané kultury je stejný u všech pozic.

Ve své bakalářské práci jsem se snažila shrnout všechny důležité teorie v pořadí, jak se postupně objevovaly. Každá z teorií je trochu jiná, autoři nezapřou, že jsou to většinou sociologové, ale jejich souhrn doufám smysluplně popisuje teoretický vývoj reflektovaného vztahu i současnou situaci na tomto poli.

Bibliografie

- BOHMAN, James: *Practical Reason and Cultural Constraint: Agency in Bourdieu's Theory of Practice*. In SHUSTERMAN, Richard (Ed.): *Bourdieu. A Critical Reader*. Blackwell Publishers, Cambridge 1999
- BOURDIEU, Pierre: *Distinction: A social critique of the Judgement of Taste*. Harvard University Press, Cambridge 1984
- BOURDIEU, Pierre: *Teorie jednání*. Karolinum, Praha 1998
- BROOKS, David: *Bobos. Nová americká elita a její styl*. Nakladatelství Dokořán, Praha 2001
- BRUBACKER, Rogers: *Social Theory as Habitus*. In CALHOUN, C. – LIPUMA, E. – POSTONE, M. (Eds.): *Bourdieu: Critical Perspectives*. Polity Press, Cambridge 1993
- BRYSON, Bethany: „Anything but heavy metal“: symbolic exclusion and musical dislikes. *American Sociological Review* vol.61, 1996
- CALHOUN, C. – LIPUMA, E. – POSTONE, M. (Eds.): *Bourdieu: Critical Perspectives*. Polity Press, Cambridge 1993
- CORRIGAN, Peter: *The sociology of consumption: an introduction*. Sage, London 2003
- DIMAGGIO, Paul – USEEM, Michael: *Social class and arts consumptions*. Theory and society 5. Elsevier Scientific Publishing Company, Amsterdam 1978
- DIMAGGIO, Paul: *Are Art-museum Visitors Different From Other People? The Relationship Between Attendance and Social and Political Attitudes in the United States*. *Poetics* 24, 1996
- FLORIDA, Richard: *Cities and the Creative Class*. City & Community 2:1, American Sociological Association, Washington 2003
- GRENFELL, Michael: *Pierre Bourdieu - Agent Provocateur*. Continuum, London 2004
- HANNERZ, Ulf: *Cosmopolitans and Locals in World Culture*. Theory, Culture & Society vol. 7, 1990
- CHAN, Tak Wing – GOLDTHORPE, John H. : *Social stratification and cultural consumption*. Conference Papers -- American Sociological Association, Philadelphia 2005
- CHARLESWORTH, Simon: *Bourdieu, social suffering and working-class life*. In FOWLER, Bridget (Ed.): *Reading Bourdieu on Society and Culture*. The Editorial Board of the Sociological Review, Oxford 2000
- JENKINS, Richard: *Pierre Bourdieu*. Routledge, London 2002

- KATRŇÁK, Tomáš: *Třídní analýza a sociální mobilita*. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2005
- KELLER, Jan: *Dějiny klasické sociologie*. SLON, Praha 2007
- KNECHTLOVÁ, Jana: *Distinkce v sociologické teorii Pierra Bourdieu*. Karlova univerzita, Filozofická fakulta, Katedra sociologie, Diplomová práce, Praha 2008. Vedoucí práce doc. PhDr. Jiří Šubrt CSc. dostupné z http://digitool.is.cuni.cz:1801/view/action/singleViewer.do?dvs=1304428489724~977&locale=cs_CZ&side_by_side=false&VIEWER_URL=/view/action/singleViewer.do?&DELIVERY_RULE_ID=7&search_terms=knechtlov%C3%A1&adjacency=N&application=DIGITool-3&frameId=1&usePid1=true&usePid2=true&COPYRIGHTS_DISPLAY_FILE=licence (dat. cit. 2.5.11)
- KUBÁTOVÁ, Helena: *Pierre Bourdieu a teorie symbolické směny*. In ŠUBRT, Jiří – BALON, Jan (Eds.): *Teorie jednání: jeden koncept, mnoho koncepcí*. Praha 2008
- LAMONT, Michele – MOLNÁR, Virág: *The Study of Boundaries in the Social Sciences*. Annual Review of Sociology vol.28, 2002
- LIPUMA, Edward: *Culture and the Concept of Culture in a Theory of Practise*. In CALHOUN, C. – LIPUMA, E. – POSTONE, M. (Eds.): *Bourdieu: Critical Perspectives*. Polity Press, Cambridge 1993
- MARTUCCELLI, Danilo: *Sociologie modernity. Itinerář 20.století*. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2008
- OLLIVIER, Michéle et al. : *Cultural classification and social divisions: A symmetrical approach*. Poetics 37, 2009
- PETERSON, R. A. - KERN, R. M. : *Changing highbrow taste: From snob to omnivore*. American Sociological Review vol.61, 1996
- PRIOR, Nick: *A question of perception: Bourdieu, art and the postmodern*. The British Journal of Sociology vol.56, 2005
- RITZER, George: *Explorations in the Sociology of Consumption*. Sage Publications, London 2001
- STEMPEL, Carl: *Sport and Classes Cultures: Comparing Lamont's and Bourdieu's Theory of Class Status Distinctions in Sports*. Hayward 2005

- ŠAFR, Jiří: *Co je to kulturní všežroutství?* Socioweb 6/08a dostupné z http://www.socioweb.cz/upl/editorial/download/153_socioweb_6_08.pdf (dat. cit. 22.11.10)
- ŠAFR, Jiří: *Životní styl a sociální třídy: vytváření symbolické kulturní hranice diferenciací vkusu a spotřeby*. Edice sociologické disertace – Sociologický ústav AV ČR, Praha 2008b
- ŠANDEROVÁ, Jadwiga: *Opět o třídách a vrstvách v současné kapitalistické společnosti*. Sociologický časopis 1/1999
- ŠANDEROVÁ, Jadwiga: *Sociální stratifikace: Problém, vybrané teorie, výzkum*. Nakladatelství Karolinum, Praha 2000
- TAMPUBOLON, Gindo: *Social Stratification and cultures hierarchy among the omnivores: Evidence from the Arts Council England surveys*. The Sociological Review vol.58, 2010
- WACQUANT, Loïc: *Durkheim and Bourdieu: The Common Plinth and its Cracks*. In FOWLER, Bridget (Ed.): *Reading Bourdieu on Society and Culture*. The Editorial Board of the Sociological Review, Oxford 2000
- WARDE, Alan: *Consumption, Food and Taste*. Sage Publications, London 1997
- ZHANG, Ningxi: *Elite Cultural Activity Participation and Social Status: The U.S. Case*. Conference Papers – American Sociological Association, Atlanta 2003